

СТУДИЈА „СЛИКАТА ЗА ДРУГИОТ“

ОПШТА АНАЛИЗА

Evropski
pokret
Srbija
Leskovac

Документот „ОПШТА АНАЛИЗА“ е подготвен во рамките на проектот „ЗАПОЗНАЈ ГИ СВОИТЕ СОСЕДИ 2“, Работен пакет бр. 2- Интелектуален резултат 1.СТУДИЈА „СЛИКАТА ЗА ДРУГИОТ“.

Овој документ е креиран во рамките на Еразмус + Програмата.

Целта на овој документ е да им обезбеди релевантно знаење на партнерите и на заинтересираната јавност за главните проблематични области кои водат до омраза и поделба меѓу земјите учеснички - РЕПУБЛИКА БУГАРИЈА, РЕПУБЛИКА ТУРЦИЈА, РЕПУБЛИКА РОМАНИЈА, РЕПУБЛИКА ГРЦИЈА, РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА И РЕПУБЛИКА СРБИЈА. Исто така, целта на оваа анализа е да се расветлат митологиите кои ги величаат своите и ги омаловажуваат другите и врз основа на тоа да се овозможи ангажирање на релевантните чинители за потиснување, отстранување и надминување на ксенофобичните предрасуди и стереотипи.

Документот е подготвен од мултидисциплинарниот тим на ЕПус-Лесковац во периодот март - јуни 2023 година.

СОДРЖИНА

1	ДЕСКТОП АНАЛИЗА - Училиштето како институционална рамка и средина за интеркултурна интеракција (А.1А)	4
2	ДЕСКТОП ФОКУС АНАЛИЗА (А.1А + А.1В)	13
3	„ЈАС И ЕВРОПА“ ПРАШАЛНИК	30
3.1	Опис на истражувачката методологија	30
3.1.1	Истражувачки проблеми	30
3.1.2	Цели	31
3.1.3	Методолошки аспект на истражувањето	31
3.1.4	Истражувачки варијабли	42
3.1.5	Опис на примерокот	42
3.2	Резултати од истражувањето и нивно толкување	43
3.2.1	Интеркултурна чувствителност во однос на припадност на земјата	43
3.2.2	Интеркултурна чувствителност во однос на припадност во ЕУ	61
3.2.3	Интеркултурна чувствителност во однос на припадност на државата и членството во ЕУ	67
4	НАОДИ И ПРЕПОРАКИ	71

СТУДИЈА „СЛИКАТА НА ДРУГИОТ“

ОПШТА АНАЛИЗА

Овај документ е креиран во раамките на проектот “ЗАПОЗНАЈ ГИ ТВОИТЕ СОСЕДИ 2“, работен пакет бр.2-Интелектуален резултат 1. Студија“Сликата за другиот“.

Подготовката на овој документ претставува завршна фаза од реализацијата на збир на сложени активности за квалитативно и продлабочено проучување на главните проблематични области кои водат до омраза и поделба меѓу земјите учеснички. Со расветлување на митологиите кои ги величаат своите и ги оцрнуваат другите, оваа анализа обезбедува веродостојна когнитивна основа за работа со фокус кон потиснување, отстранување и надминување на ксенофобичните предрасуди, стереотипи и други културни бариери.

Целта на Општата анализа е да ги сумира резултатите од националните анализи за клучните аспекти на квалитетната интеркултурна комуникација и развојот на интеркултурната чувствителност на младите од Република Бугарија, Република Србија, Република Турција, Република Грција, Република Северна Македонија и Република Романија.

---

1. ДЕСКТОП АНАЛИЗА - УЧИЛИШТЕТО КАКО ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА И СРЕДИНА ЗА МЕЃУКУЛТУРНА ИНТЕРАКЦИЈА (А.1А)

Целта на овој сегмент од Општата анализа е да се соберат, идентификуваат и толкуваат релевантни податоци за училиштето како институција која преку своите наставни планови и специфични дисциплински форми, треба да ги социјализира младите во согласност со официјалниот вредносно-нормативен систем и да обезбеди правилна употреба на идентификациски маркери. Предмет на анализа е училиштето како столб на образовниот систем на Република Бугарија, Република Србија, Република Турција, Република Грција, Република Северна Македонија и Република Романија.

За таа цел, преку дискурзивна и содржинска анализа на наставните програми, учебници и наставни средства од хуманистичките предмети Историја и Литература, беше извршено испитување на

официјални, моќно просветлени фигури на националното мислење и нивниот однос со идејата за граѓанство и државност.

1.1. РЕПУБЛИКА СРБИЈА - Целта на наставата по историја во образовниот систем на Република Србија е да придонесе за разбирањето на историскиот простор и време, историските процеси и текови, како и за развојот на националниот, европскиот и светскиот идентитет и дух на толеранција кај учениците. Младите, забележувајќи ги причинско-последичните односи, градат разбирање за историските процеси и текови, улогата на истакнати личности во развојот на човечкото општество, познавањето на националната и општата историја, како и за историјата на соседните народи и држави. Историјата е дефинирана како:

- предмет кој на учениците им објаснува дадени концепти од општествената теорија и практика (држава, владетел, демократија);
- предмет кој дава основа за градење на национален идентитет;
- наука која треба да едуцира за концептот демократија, мир и толеранција, со објаснување на поими како што се: војна, мир, избори, партии, опозиција, историски процес;
- наука која треба да обезбеди елементарна политичка писменост и политичка култура;
- наука која дава основа за усвојување на национални, регионални и светски културни вредности.

Во Србија, историјата е задолжителен предмет што се изучува во основното и средното образование. Во однос на наставната програма по историја, може да се каже дека постои целосна рамнотежа меѓу националната историја, балканската историја и светската историја. Овој тип на рамнотежа е присутен во сите училишни одделенија, и општиот принцип на учење се движи од претходните кон подоцнежните настани. Наставата по историја започнува со праисторијата на светот и Централен Балкан. Од ова време, најпознатиот историски споменик е поврзан со откривањето на најстарата организирана населба во Европа (Лепенски вир, Гердапска клисура, Дунав), која датира од пред 8000 години. Следува историјата на античкиот век (Античкиот Исток, Античка Грција, хеленистичката ера, Рим, падот на Западното Римско Царство). Проучувањето на античкиот век го следи средниот век во неговата рана фаза (Европа и Медитеранот; Србите и нивната околина), кога српската држава го доживеа својот врв под власта на Немањик, т.е. кога е прогласено Кралството Србија во 1217 г., а автокефалната српска архиепископија била прогласена во 1219 година. Во доцниот среден век, посебен акцент бил ставен на ерата на османлиските освојувања. Потоа се проучува подемот на Европа од крајот на XV до крајот на XVIII век, како и историјата на српскиот народ под странска власт од крајот на XVI до XVIII век. Опфатени се и главните револуции (индустриска револуција, политичка револуција во Франција, Граѓанската војна во САД, големите сили, Источното прашање и балканските народи). И конечно, ерата на модерната историја (формирањето на српската држава, балканските војни, Првата и Втората светска војна, светот по Втората светска војна и Југославија во тој период).

Кога станува збор за пристапот кон историјата, во училиштата преовладува пристапот на германско-виенската историска школа. Според овој пристап, Србите го населиле Балканскиот Полуостров во 6 и 7 век. Од друга страна, постои автохтона историска школа според која Србите отсекогаш живееле

на Балканот и за тоа може да се докаже со временска пресметка според стариот српски календар. Покрај домашните автори, ова второ гледиште го застапуваат и многу странски автори (Нестор Кијевски, Сиприен Роберт, Лаоник Халкокондило, Ами Буе, Абел Овелац итн.).

Суштината на националниот идентитет на Србите е содржана во сфаќањето дека оној што го жртвува својот живот за вистината и правдата Божја, го жртвувал најголемото што можел и го имал, и - победил. Кога станува збор за српските симболи, тие најмногу се поврзани со православно-христијанскиот идентитет, со владејачките династии, народните обичаи и традиции. Централниот духовен симбол на Србите и Србија кој е претставен со идеалот на Свети Сава. Специјални симболи на Србите се претставени и со правни споменици - Номоканонот на Свети Сава (1219) и Душанскиот законик (1349). Во современата историја на Србија, посебно место заземаат истакнати личности како што се: научниците - Никола Тесла, Михајло Пупин, нобеловецот - Иво Андриќ, а денес нашите најдобри спортисти во светот: Новак Ѓоковиќ и Никола Јокиќ.

1.2. РЕПУБЛИКА БУГАРИЈА - Во образовниот систем на Република Бугарија, образовната програма ја формулира задачата и одговорноста на наставниците да ја подигнат свеста на учениците дека (1) како граѓани на Бугарија, тие (2) го формирале својот идентитет во европски контекст. Затоа се збогатува и развива свеста на младите за бугарскиот и европскиот идентитет, човековите права и граѓанските обврски. Од 5-то до 10-то одделение, кога завршува задолжителното средно образование, програмата за историја се конструира во 2 тригодишни циклуси. Првите две години од секој циклус се засноваат на принципот на синхронно проучување на националната, светската и европската историја. И двата циклуса завршуваат само со изучување на националната историја (7 и 10 одделение).

Во Бугарија, учебникот по историја е инструмент за пренесување на избрани знаења кои ги одржуваат вредностите, традициите, нормите и митовите. Постојат различни перспективи преку кои тоа се постигнува:

- Пристапот на романтична перспектива (19 век), кој ги поттикнува луѓето да се поврзат емотивно со минатото на нивната земја и да се гледаат себеси како дел од поголема национална заедница со заедничко културно наследство.
- Емпириски или фактички пристап (по средината на 20 век), кој го претставува наставата по историја како предавање знаење засновано на критичко размислување.
- Пристап заснован на компетенции, кој ја гледа историјата како алатка за обликување на граѓанските компетенции кај младите. Овој пристап признава дека историјата не е релевантна само за минатото, туку има и значење за сегашноста и иднината.

Првите два пристапа ја гледаат историјата како клучна алатка за градење на националниот идентитет, додека третиот го нагласува образованието како средство за градење на форма на колективен идентитет што го надминува националниот идентитет.

Без разлика на училишното одделение, почетокот на бугарската историја може да се најде во длабоката антика, дури и во праисторијата, така што населението и неговото потомство што живее во „бугарските земји во праисторијата“ се дел од современата бугарска држава. Од бугарска гледна точка, природниот и единствениот признат конкурент во спорот за антиката се Грците, кои цврсто и одржливо ја контролираат Антиката. Другите соседи - Турците, Романците и Србите - отсутствуваат од наставните програми и лекциите поврзани со историјата на Стариот свет. Интересен е случајот со античка Македонија - според учебникот, од една страна, античките Македонци не биле Грци - зборувале на друг јазик, но од друга страна, учебникот не дава никаква можност за современите Македонци да најдат легитимитет за нивната антика во начинот на кој Бугарите го прават со античките Тракијци. Средниот век има посебна улога во обликувањето на современиот бугарски идентитет. Овде, важни наративи за идентитетот се учеството на Кан Тервел како спасител на Европа, Константинопол и христијанството од арапската експанзија во 717-718 година, протерувањето на Аварите од Централна Европа и воспоставувањето на бугарско-француската граница во времето на Кан Крум, трансформацијата на Бугарија во трето европско царство покрај Византија и Франција, и најважно, тезата за бугарскиот придонес во словенскиот свет - придонесот на средновековната бугарска држава за успехот на проектот на Кирил и Методиј и ширење на христијанската литература преведена на Запад и на Исток.

Според видувањата на бугарските историчари, средниот век уште еднаш им дал на Бугарите чувство на супериорност над нивните соседи. „Бугарската историја“ почнува од почеток и само историјата на Грците може да се натпреварува со бугарскиот национален мит. Романците и Македонците отсутствуваат од учебниците како државен наратив. Турците се појавуваат на крајот на средниот век, а за Србија како политички фактор на Балканот се зборува само од крајот на 12 век, во времето на Стефан Немања. Акцентот е на тоа што српските владетели својот легитимитет го барале преку бугарската држава и црква.

Таканареченото „златно доба“ на бугарската култура од крајот на 9 и првата половина на 10 век, во времето на првиот бугарски христијански владетел кнезот Борис (851-893) и неговиот син императорот Симеон (893-927), е важно не затоа што границите на бугарската држава се простираат на три мориња, туку поради влијанието на бугарската средновековна култура во словенскиот свет.

1.3. РЕПУБЛИКА ТУРЦИЈА - Во образовниот систем на Република Турција, државата креира и дистрибуира уникатна наставна програма, не оставајќи им на наставниците друг избор освен да ги користат учебниците што им се доделени. Сите учебници строго ја следат националната наставна програма, а на наставниците им се даваат детални упатства како да ги предаваат предметите. Учебниците по историја во Турција нагласуваат дека историјата на турскиот народ се протега надвор од границите на Република Турција и може да се следи до Централна Азија. Учебниците ја одржуваат тезата за турската историја од 1930-тите години. Според оваа теза, турската историја е приказна за континуирана турско-муслиманска нација која постои од доаѓањето на Турците во Анадолија во 11 век. Понатаму, оваа теза претпоставува дека родното место на турскиот национализам е во Централна Азија. Терминот „Турци“ во учебниците се однесува на поединци кои можат да го следат своето потекло од Централна Азија. Покрај тоа, учебниците по историја го нагласуваат прифаќањето

на исламот од Турците како клучен аспект на турското постоење и го опишуваат турскиот национален идентитет како спој на етничките и верските елементи.

Милас (1995) ги постигнал следните заклучоци за образованието по историја во Турција. Учебниците по историја покажуваат само околу 5% интерес за светската и европската историја надвор од турската и исламската историја. Со ваквиот етноцентричен пристап, акцентот е ставен на „турската“ историја, поради што студентите се отуѓуваат од светската историја и не можат да ја разберат отоманската и турската историја во контекст на светската историја. Студентите не знаат во кои векови припаѓаат Александриската, Римската, Византиската и Селџучката империја. Тоа е затоа што историјата не е претставена во рамки на одредени значајни односи и континуитети.

Според Гирлејен (1998), историјата што им се предава на средношколците во Турција е специфична верзија на историјата создадена во 1980-тите и под влијание на кемалистичката и турско-исламската синтезна идеологија. Следствено, учебниците содржат елементи на дискурсот за турско-исламска синтеза, особено видливи во учебниците развиени по воениот удар во 1980 година за промовирање на кемализмот меѓу студентите. Учебниците ја прикажуваат оваа ера како време на напредок и модернизација, а достигнувањата на републиканската влада се претставени како фундаментални принципи кои мора да се зачуваат за опстанок на нацијата. Учениците се учат да станат турски националисти, посветени на историјата на силен национален идентитет, храбра армија и силна државна традиција придржувајќи се до принципите и секуларизмот на Ататурк. Сепак, типот на секуларизам што го промовираат овие учебници не го исклучува исламот. Според ова гледиште, идеалниот граѓанин ги цени националистичките, религиозните, секуларните и идеалите на статизмот.

Учебниците што се користат во Турција промовираат специфична идеја за државјанство заснована на турскиот јазик на етничката припадност и исламската религија. Како резултат на тоа, поединците кои не припаѓаат на ниту една група се исклучени од колективниот идентитет. Овој националистички став сè уште преовладува во сегашните учебници, со мало или никакво признавање на малцинските групи како што се Евреите, Ерменците, Грците или Асирците. Според Чајир (2015), сегашните учебници што се користат во Турција не претрпеле значителни промени во прикажувањето на националното „јас“ и етничките малцинства. Учебниците продолжуваат да претпоставуваат дека сите поединци во Турција се од турска националност практикуваат ислам, со што се одржува етно-религискиот концепт на националниот идентитет. Според некои научници (Ѓур и Челик 2013), турската влада презела чекори кон демократизација на образовниот систем со признавање на малцинствата. Понатаму, во 2005 година, Турција ја реформираше својата наставна програма за да се усогласи со нормите на ЕУ. Овие акции се сметаат за индикатори за напредок кон признавање на разликоста на републиканската нација. За жал, овие акции не беа целосно спроведени.

Според Тунчај (2015), опсегот на учебниците по историја треба да се прошири на три начини: географски, историјата што се учи не треба да биде ограничена на историјата на Турците или Турција, туку треба да вклучува и компаративна глобална историја. Во однос на временската димензија, опфатените теми не треба да се ограничуваат на Првата светска војна, Турската војна за независност и раниот републикански период. Конечно, треба да се усвои холистички пристап кон историјата, вклучувајќи ја културата, економијата и општеството, наместо тесна политичка историја

заснована на помнење на личности и имиња и нагласување на војните и териториите кои биле освоени или изгубени.

1.4. РЕПУБЛИКА РОМАНИЈА - Во образовниот систем на Република Романија, наставната програма по историја опфаќа и национална и светска историја, со воспоставена рамнотежа меѓу нив. Процентот на националната историја варира во зависност од нивото на образование, но генерално се изучува заедно со светската историја низ наставната програма. На примарно и секундарно ниво, фокусот е на основите на романската историја, вклучувајќи ја нејзината географија, античката дакиска цивилизација и главните настани и фигури од романската историја. Акцентот овде е на градење на темелно разбирање на романската историја и култура. Како што учениците напредуваат кон повисоките нивоа на образование, наставната програма се проширува за да вклучи подетална анализа на различни периоди.

Во текот на романската наставна програма по историја, постои јасен акцент на концептот на нацијата. Наставната програма ја нагласува идејата за романскиот народ како единствен и посебен ентитет, со заедничка култура, јазик и историја. Ова е поткрепено со настани и личности кои се сметаат за централни за развојот на романската нација. Наставната програма ја нагласува античката и средновековната историја, со посебен фокус на дакиската цивилизација и периодот на романската историја кој се протега од 14 до 17 век. Акцентот на овие периоди се должи на нивната важност во обликувањето на романскиот идентитет и култура. Сепак, се изучува и современа историја, вклучително и 20-от и 21-от век, со фокус на улогата на Романија во Првата и Втората светска војна, како и на транзицијата на земјата кон демократија по падот на комунизмот. Кога станува збор за историјата на соседните земји, наставната програма по историја вклучува информации за соседните земји и нивните историски наративи, но нивото на детали варира. На пример, романската наставна програма по историја вклучува значително покривање на историјата на Отоманската империја. Во наставната програма е вклучена и унгарската историја, со посебен акцент на конфликтите и политичките односи меѓу двете земји.

Најраниот период опфатен во наставната програма е предримскиот период, за време на кој Дакијците го населиле регионот кој подоцна ќе стане Романија. Следниот период опфатен со наставната програма е римската окупација која траела од 106 до 271 г. Овој период се издвојува како време кога Романија првпат стапила во контакт со западната цивилизација. Значителен акцент е даден на средновековниот период, особено периодот од 14 до 16 век. Овој период се карактеризира со подемот на кнежевствата Влашка и Молдавија кои на крајот станаа дел од модерната романска држава. Херојската фигура на Влад Тепеш, познат и како Дракула, често се споменува во овој период, бидејќи тој се сметал за симбол на отпорот кон странската доминација. Други значајни личности од овој период се Стефан Велики (еден од најголемите владетели на Романија) и Мирчеа Постариот (воин против Отоманската империја). Современиот период, од 18 век до денес, исто така добива значителен акцент во романската наставна програма по историја. Овој период беше обележан со борбата за национална независност и формирањето на модерната романска држава. Клучните фигури од овој период ги вклучуваат Александар Јоан Куза (кој ги обедини кнежевствата на Влашка и Молдавија) и Јон Антонеску (премиер на Романија за време на Втората светска војна).

Еден од најпочитуваните херои во романската историја е никој друг туку легендарниот Влад Тепеш (познат како Дракула) и се смета за херој поради неговата непоколеблива лојалност кон својата земја и својот народ. Друга истакната личност е Михаил Храбриот, кој бил принц на Влашка и Молдавија на крајот на 16 век. Тој е познат по неговите напори да ги обедини двете територии во една држава. Друга важна личност во романската историја е Стефан Велики, кој бил принц на Молдавија на крајот на 15 век. Тој бил запаметен по неговите воени походи против Отоманската империја. Друг херој кој често се споменува во наставната програма по историја како симбол на отпорот е Аврам Ианку. Тој одигра клучна улога во Револуцијата од 1848 година, која се обиде да ја собори владејачката династија Хабсбург и да воспостави независна романска држава. Николај Чаушеску беше водач на Романија од 1965 до 1989 година. Иако неговото владеење беше обележано со корупција и кршење на човековите права, Чаушеску е запаметен по неговите напори да ја модернизира земјата и да ја промовира романската култура на светската сцена.

1.5. РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА - Во образовниот систем на Република Северна Македонија, историјата е посебен предмет кој се изучува како дел од основното образование и останува задолжителен предмет во текот на средното образование. Исто така, на завршните испити историјата е еден од предметите што може да се избираат. Наставната програма по историја во образовниот систем е циклична, односно, генерално, целата наставна програма се изучува еднаш во основното образование, а потоа истата историска содржина се повторува во средното образование, но со поширока содржина, прилагодена на возраста на учениците. Наставната програма по историја ја опфаќа целата историја на човештвото и се занимава со најзначајните настани поврзани со светската историја, историјата на балканските народи и националната историја на македонскиот народ и народностите кои живеат во Република Северна Македонија. Не се става посебен акцент на еден период од историјата така што праисторијата, античката историја, средниот век, модерната историја и историјата на 20 век се подеднакво опфатени. Најмалку содржини има за историјата на 21 век, што секако е слабост на наставната програма по историја.

Во сите периоди опфатени со учебниците, соодветно се прикажани настани значајни за историјата на Бугарија, Грција, Србија, Црна Гора, Албанија и Турција (Отоманската империја). Во античкиот период најзастапена е историјата на Античка Грција, во средниот век историјата на Бугарија и Србија, додека во современата историја најголем простор зазема Отоманската империја, но и создавањето на балканските држави. Во историјата на 20 век најмногу внимание се посветувало на историјата на Албанија, Балканските војни и двете светски војни. Националниот наратив е составен дел од наставната програма по историја. Се развива уште од создавањето на првите држави на Балканскиот Полуостров, од старомакедонската држава. Но создавањето на македонската нација, како засебна, најмногу се истакнало во средниот век, со доаѓањето на словенските племиња. Посебно место му припаѓа на периодот на создавање на Охридската архиепископија како посебна автокефална црква. Средновековната национална историја се заснова на борбата за отфрлање на османлиската власт и добивање основни права за христијанското население.

Најзначајно место во наставната програма по историја заземаат историските настани поврзани со дваесеттиот век, односно првиот обид за создавање сопствена држава преку Илинденското востание во 1903 година, Балканските војни кои се прикажани во контекст на националниот наратив во Северна Македонија како национална трагедија, поради поделбата на територијата и воените операции во овие области. Првата светска војна беше претставена како продолжение на балканските војни и како војна во која македонскиот народ беше мобилизиран од двете воени страни во војната и затоа претставува братоубиствена војна. Периодот меѓу двете светски војни е претставен како мрачен период на асимилација во државите кои ја поделија територијата на Македонија по Балканските војни. Втората светска војна беше претставена како антифашистичка, но и ослободителна војна со посебен акцент на создавањето на македонската држава во рамките на федеративна Југославија.

Хероите што се користат во националниот наратив се обично борци, војници, политичари, поретко поети, писатели и многу ретко жени. Александар Велики, кој исто така е дел од грчката античка историја, е секако најзначајната личност од антиката. Од средниот век, се Карпош и Скендербег и Гоце Делчев, борец за национална слобода и создавање на македонската држава. Многу верски дејци како Светите браќа Кирил и Методиј, нивните ученици Климент и Наум Охридски, писателите Григор Прличев, Крсте Петков Мисирков, Кочо Рацин заземаат многу значајно место во националната историја. Има два настани кои имаат посебно место во националната историја: прво, Илинденското востание во 1903 година и создавањето на Крушевската Република и второ, создавањето на првиот парламент во 1944 година, со кој се формираше македонската држава.

1.6. РЕПУБЛИКА ГРЦИЈА - Во образовниот систем на Република Грција, севкупниот акцент е ставен на националната историја, со релативно помалку информации за другите земји и региони во светот, особено во книгите од првата и последната година во средно училиште. Грција се проучува подетално, вклучувајќи различни културни аспекти од тоа време (религија, уметност, јазик, науки итн.). Стариот римски период исто така е проучен со значителни детали, правејќи разлика помеѓу Западната и Источната Римска Империја. Значително помали поглавја од книгата се припишуваат на други луѓе со кои Грците имале врски - Месопотамија, Египет, Феникијците, Евреите итн.

Учебникот по историја во втора година во средно училиште ја опишува средновековната и модерната историја од перспектива на Грција. Нагласени се различни периоди на Грција (византиски, отомански и латински). Опишани се земјите и културите на оние со кои Грција имала најмногу контакти, истакнувајќи го крајот на антички Рим, Арапите, Словените, Бугарите, династиите на Меровинзите и Каролидите, јужниот дел на Европа, Мала Азија, Србите, Италијанците, Османлиите, Русите и Кипарците. Дополнително, надворешните спомнувања на модерната историја се присутни во пет релативно кратки поглавја кои се однесуваат на ренесансата, просветителството, северноамериканската револуција и Француската револуција плус времето на Наполеон.

Во последната година од средното училиште светската историја на модерниот и современиот период главно се опишува од грчка перспектива, или вклучува големи светски настани, како што се кризата на Хабсбуршката империја, Кримската војна, Балканските војни, етничките движења во Југоисточна Европа, Првата светска војна, периодот во Грција и другите региони меѓу светските војни, европските колонии во странство и Втората светска војна со посебен акцент на улогата на Германија. Важно е да се напомене дека часовите по хуманистички, економски и информатички науки од последната година од средното образование ја проучуваат само грчката модерна и современа историја, со речиси никакво споменување на други земји.

Содржината на книгите е генерално избалансирана помеѓу различни временски периоди. Бидејќи втората година опфаќа два главни периоди, средниот век и поголемиот дел од модерната ера, евидентно е дека и двата периода се помалку детално проучени во споредба со античкиот и модерниот период. Исто така, по консултација со професор по историја, ни беше укажано дека во реалноста најпроучени периоди се римската и хеленистичката ера на античкиот свет, отоманскиот период и грчката револуција во 1821 година. Кога станува збор за модерната историја, таму не е одредено време за проучување на материјалот што следи по Втората светска војна.

Најголемото спомнување на која било соседна територија и земја во грчките историски книги му се припишува на Антички Рим. Друг голем сосед кој во голема мера е опишан во книгата е Отоманската империја, каде конкретен осврт се покажува на нивната окупација на грчка територија од крајот на 15 век до Грчката револуција од 1821 година. Други, многу поневажни споменувања на соседите може да се најдат во историски книги: Бугарија во 8 и 9 век, во врска со нивната борба против византиските сили и организацијата на бугарската држава; Бугарија и Србија се споменуваат и како приматели на културно влијание од Византиската империја, особено во 9 и 10 век; Константинопол се споменува за време на периодите на византиско и отоманско владеење; териториите и народот на Турција се споменуваат во текот на отоманската ера; териториите и луѓето на Балканот се спомнуваат низ византиската ера; Балканскиот Полуостров се споменува и опишува како целина на повеќе области, особено во периодите на средниот и модерниот век; Србија е опишана почнувајќи од нивната победа над Скопје во 13 век до средината на 14 век; се споменува српската револуција од 1804 година; Опишани се српските, бугарските, албанските и турските национални движења од 18 век; Детално се опишани Балканските војни од 1912-1913 година, споменувајќи ги сите земји учеснички и главните битки; Бугарија и Србија се споменуваат за време на Првата светска војна, Турција се споменува во контекст на кипарско-турските прашања почнувајќи од 1960-тите.

Грчкиот национален идентитет се заснова на заедничко културно наследство и големи историски настани што ги споделуваат луѓето и териториите главно на модерната територија на Грција. Грција како нација е основана во 1830 година, неколку години по грчката револуција против османлиската моќ, и една година откако за првпат била воспоставена националната граница на Грција. Символи на националниот идентитет се: Перикле - политичар и генерал на античка Атина; Кимон – политичар и генерал во античка Грција; Филип II - крал на Македонија; Александар Македонски – грчки освојувач и основач на античка Александрија; Воини и политички херои на револуцијата од 1821

година – Т. Колокотронис, Ј. Караискакис и други, како и единствената женска хероина – Л. Бубулина; Е. Венизелиос - грчки водач на ослободително и демократското движење, премиер на Грција, познат и како „Создавачот на модерна Грција“; А. Папанастасиу - политичар, татко на демократијата; Ј. Метаксас, победнички водач на Грците во Втората светска војна, К. Караманлис - премиер, 20 век, го трасираше патот на Грција кон ЕУ и многу други.

---

2. ДЕСКТОП ФОКУС АНАЛИЗА (А.1А + А.1В)

Целта на овој сегмент од Општата анализа е да се соберат, идентификуваат и толкуваат релевантни податоци за:

- клучни настани преку кои се гради временско-просторниот континуум на националната историја, како и „ветените места“ на воена слава (бојни полиња), дух (манастири, цркви), меморија (споменици) и природа, како и херои од заедницата (воини, заштитници, маченици, творци);
- влијанието на другите толкувачки фактори на кои се изложени младите во секојдневниот живот, особено кога станува збор за влијанието на медиумите;
- неинституционализирани општествени средини и групи во кои постои потенцијал за артикулирање на колективен идентитет во национална и граѓанска насока (еколошки активисти, блогери итн.).

За таа цел, беше спроведен циклус работилници, интервјуа во фокус групи и пишување есеи за клучните аспекти од националната историја на Бугарите, Турците, Романците, Македонците, Грците и Србите.

на разговараат на оваа тема, да ги искажат своите ставови и да слушнат други, како и да се соочат со различни аргументи. Карактеристичната слика создадена од студентите од групата „Европски феникс“ зборува за нивната перцепција за Европа, која можеби изгорела, но може да се прероди и да се издигне од сопствената пепел. Тоа го покажа и распоредот на иконите-симболи. Во центарот беше поставен олимписки оган (оној што ги обединува сите луѓе и народи), а околу него беа наредени великани на науката и уметноста. Сите тие формираа прстен кој се состоеше од различни национални симболи кои стојат пријателски еден до друг. Во оддалечените кошиња, целосно изолирани, имаше идеолози, освојувачи и оние кои сакаа да го освојат светот преку војна.

2.1. РЕПУБЛИКА СРБИЈА - За да се оцени мислењето на српската младина, беа спроведени следните активности:

- Две работилници на теми „Замисли Европа“ и „Препиши ја историјата“, со ученици од Медицинско училиште во Лесковац. Најсилен впечаток од овие работилници е големиот интерес

младите од двете групи слободно да

Две работилници на теми „Замисли ја Европа“ и „Препиши ја историјата“, со млади луѓе на возраст од 19-30 години, активисти на НВО од Лесковац. Генерално, сите промени во настаните предложени од младите доведоа до исходот дека војната воопшто немаше да се случи, туку дека сите спорови меѓу народите ќе бидат решени со вешта дипломатија. Како мошне интересна се издвојува дискусијата што се одржа по презентирањето на нивните предлози. Група млади активисти ги поврзаа настаните поврзани со Србија од времето на Првата светска војна со подоцнежните настани, во кои го препознаа сличното однесување на големите сили кон Србија до денес. Нивната приказна оди вака:

-Убиството на принцот Фердинанд од страна на Гаврило Принцип не беше причина за започнување на Првата светска војна, туку само повод, додека причините се подлабоки и не дојдоа од српска страна.

-Австро-унгарската монархија ѝ испрати на Србија ултиматум кој едноставно не можеше да се прифати.

-Сличен ултиматум, понуда која не можеше да се прифати, Западот и испрати на Србија во Рамбује, по што следеше бомбардирање на Југославија.

-Сличен договор и беше понуден на Србија не така одамна. Во овој „договор“ се бараше Србија да се откаже од дел од својата територија, делот што ја претставува нејзината душа, лулка и светилиште, што не може да се прифати. Колку долго?
- Заклучокот на младите од групата: „Јасно ми е дека се големи и моќни и исто така многу итри кога се обидуваат да не убедат дека треба да бидеме виновни за сите страдања низ кои поминуваме, дека не сметаат за многу наивни и дека нема да сфатиме што навистина се случува во позадина, но не ми е јасно зошто тие не разбираат дека меѓународните односи засновани само на сила и насилство можат да ја уништат не само Србија и Србите, туку и целиот свет. Тоа е неодржливо. Можеби сега е вистинскиот момент за радикална промена. Сите проблеми и спорови можат да се решат мирно, преку дијалог и меѓусебно почитување. На овој свет треба да му се даде шанса да опстане, а моралната еволуција на човештвото да продолжи. Сите можеме да бидеме подобри, секој нека даде сè од себе“.

Три интервјуа во фокус групи со професори по историја (6), средношколци (12) и млади активисти од НВО (9). Забележливо е дека сите овие групи размислуваат за својата земја, соседите и ЕУ како витално важни прашања, бидејќи се свесни дека сите овие меѓународни односи директно влијаат на квалитетот на животот што го живеат, а не само во смисла на висок или низок стандард на живеењето. Вредностите, традицијата, културата и идентитетот се многу важни за секого. Сите би сакале односите меѓу народите да бидат подобри, а би сакале и односите меѓу Србите да бидат подобри и да се надминат поделбите меѓу луѓето. Најголемото несогласување меѓу овие групи е поврзано со перцепциите на наставниците и младите за тоа колку младите читаат, колку знаат за националната и општата историја и колку се заинтересирани да дознаат за минатото. Наставниците сметаат дека младите не се доволно заинтересирани за историја и особено за учење историја на научна основа. Наместо тоа, тие се повеќе информирани преку интернет, социјалните мрежи и медиумите. Младите, всушност, покажаа голем интерес да истражат што навистина се случило за да го разберат времето во кое живеат денес и да сфатат во која насока треба да се оди понатаму.

Онлајн прашалник „Јас и Европа“, спроведен со 121 испитаник на возраст од 15-30 години. Анализата на одговорите што ги дадоа младите покажува што мислат за себе и за другите, каква е нивната перцепција и какви се нивните ставови кон светот околу нив. Резултатите од анализата се прикажани подолу:

42,98% од испитаниците не се согласуваат со изјавата дека разликите меѓу српската и европската култура се неважни, додека 53,72% од испитаниците не се согласуваат со изјавата дека „нема значајни разлики меѓу културите на земјите партнери“. Исто така, 80,99% од младите се согласуваат со изјавата дека е од суштинско значење да се зачуваат и бранат своите верувања при интеракција со луѓе од европските култури.

39,67% од испитаниците се согласуваат со констатацијата дека разликите меѓу српската и европската култура се минимални, 37,19% не се согласуваат, додека 23,14% од испитаниците се неутрални. Истовремено, во однос на подготвеноста за разбирање и почитување на европските вредности, дури и ако тие се разликуваат од нивните, дури 93,38% од испитаниците изразуваат позитивен став.

75,21% покажале подготвеност да ја прилагодат својата комуникација и однесување во интеракција со луѓе од европските култури, за ефективна комуникација и соработка, додека речиси половина од испитаниците (46,28%) сакаат инклузивно и разновидно општество и се подготвени да интегрираат елементи на европските култури во нивно.

Иако во последниве години има забележителен пораст на евроскептицизмот кај младите, сепак постои силна желба нивната земја да стане членка на ЕУ. Факт е дека огромното мнозинство од испитаниците сакаат ЕУ да се прошири со прифаќање на нови земји од Балканскиот Полуостров, смета група од 59,50 отсто од испитаниците.

Според младите, претпоставките за добри односи меѓу балканските земји во иднина се: економска соработка (54,54%), меѓусебно почитување и чувство на блискост (52,89%) и покажување емпатија и пријателство со другите балкански народи (43,80%). Петте карактеристики кои најдобро го опишуваат Европеецот се: „Висок животен стандард“ (60,33%), Човекови права (59,50%), Заштита на животната средина и одржлив развој (56,20%), демократија (48,76%) и слобода (42,15%).

Огромно мнозинство млади се согласуваат со тврдењето дека храната е она што ги обединува балканските народи, 80,16%. Кај младите во Србија постои верување дека можеби сите народи во светот имаат добра национална кујна, но најдобрата храна убедливо ја има на Балканот!

70,25% од испитаниците се согласуваат со изјавата дека разликите во религијата придонеле за конфликти меѓу балканските народи, 10,74% не се согласуваат, а 19,01% се неутрални.

2.2. РЕПУБЛИКА БУГАРИЈА - Алатките што беа користени за да се формираат заклучоци на темата беа: i) Истражување спроведено меѓу 142 млади луѓе на возраст од 15-30 години и ii) Две тематски работилници одржани во две училишта меѓу млади од 16-18 години и две групи на млади луѓе на возраст од 20 и повеќе години.

Овие резултати ги одразуваат и впечатоците добиени од работилниците со студенти и млади луѓе на тема „Замисли ја Европа “. Кај сите групи ученици евидентна е линијата на поделба според географската локација. Во центарот на сложувалката е „идеалниот друг “ во форма на Обединета Европа, на едната страна се сликите на лицата и настаните поврзани со Западна Европа, а на другата

страна се симболите кои младите ги поврзуваат со Бугарија и Балкански Полуостров. Присутни се и сликите кои доаѓаат од исток, Русија. Младите го забележуваат сериозното навлегување на политиката во животот на луѓето, што го поврзуваат со војни - во овој случај, во лицето на

Наполеон. Генерално, можеме да кажеме дека за студентите идејата за обединета Европа останува на ниво на механичка комбинација на два света со различна историја и културна позадина. Ова може да се припише на сè уште силното влијание на учебниците и недостатокот на социјално искуство во доволна мера.

Расудувањето и одлуките кои дојдоа од работилницата го одразуваат поголемото социјално искуство на учесниците. Овде, и во двете групи, постои желба симболите да бидат структурирани надвор од нивното географско потекло со тоа што ќе бидат обединети околу одредени теми, меѓу кои има транзиции, или наредени концентрично и на тој начин подеднакво оддалечени од избраните симболи, кои ги претставуваат заедничките граѓански и европски вредности, кои се во центарот на составот.

Во текот на втората работилница, двете групи не изразија желба за промени, иако енергично разговараа на темата и добро ги знаеја фактите. Овде интересно се покажа нивното искуство како граѓани на Европа и можноста за слободно движење. Наместо да ги драматизираат изгубените територии, кои сè уште ги сметаа за неправедни, тие го покажаа прагматизмот на современата европска младина, која е навикната на мобилност и знае дека лесно може да ја посети секоја територија и на тој начин да ја надомести нејзината загуба - „Погледнете каде е Црното и Егејското Море. Она што е важно е дека како Европејци можеме да одиме каде сакаме “. Интересно беше и мислењето дека војните кои ја уништија Европа всушност го покажаа патот за надминување на трагедијата - обединувањето на Европа.

Со цел да се утврди перцепцијата на младите во Бугарија за клучните аспекти на националната, балканската и европската историја, беше спроведен онлајн прашалник „Јас и Европа “ со 149 испитаници на возраст од 15-30 години. Анализата на одговорите на младите ни го покажа следново:

- Процентот на оние кои не се согласуваат и се согласуваат на прашањето дали културните разлики со Европејците се неважни е речиси идентичен, околу 20%. Но, 37% се изјаснија неутрално по ова прашање.

Повеќе од две третини веруваат дека постојат значителни разлики меѓу балканските култури - 67% до 20%. Мал процент е неутрален.

- Од 45% до 30% од бугарската младина веруваат дека мора да ги бранат своите културни вредности кога се во друштво со други млади Европејци. Сепак, Бугарите се пооптимисти за таквата потреба во балканското опкружување - 37% наспроти 31%.
- На прашањето дали се чувствуваат подобро како Европејци, висок процент од бугарската младина, 42 отсто, имаат неутрално мислење. Но, во европскиот идентитет доминира процентот на оние кои се сметаат за подобри во својот бугарски идентитет - 39% наспроти 21%.

Поголем процент на млади Бугари, 44% во споредба со 29%, сметаат дека културните разлики со Европејците можат да се надминат преку комуникација и интеракција.

- Младите Бугари се сметаат себеси за толерантни, се обидуваат да разберат друга личност, дури иако се разликуваат по вредности и верувања - речиси 90%.
- 47% од учесниците сметаат дека е важно да се интегрираат елементи на европскиот идентитет во сопствениот идентитет за да се изгради еден заеднички т.е. европски идентитет.
- 51 процент имаат неутрален став за прашањето за проширување на ЕУ со земјите од Балканскиот Полуостров, но кај оние кои искажуваат став доминира позитивен став.
- Што се однесува до идејата дека религијата најмногу донела конфликт, 55% ја одобруваат оваа изјава наспроти само 10% кои не ја одобруваат.
- „Високи стандарди“, „човекови права“ и „демократија“ се трите најчесто користени концепти кои ја опишуваат идејата на еден млад Бугарин за поимот Европеец. Од друга страна, трите концепти кои ја опишуваат идејата за Бугарите се крајно негативни - „ниски стандарди“, „расизам“, а сепак „слобода“.

2.3. РЕПУБЛИКА ТУРЦИЈА - Со цел да се оцени мислењето на младите од Турција за

клучните аспекти на националната, балканската и европската историја, беа спроведени следните активности:

- Работилница „Замисли ја Европа“ на која присуствуваа 23 млади луѓе и ученици. Учесниците беа поделени во групи од 4-5 учесници. На секоја група беа поделени 25 картички со 15 симболи кои ја претставуваат Европа, пет што ги претставуваат земјите партнери и по пет претставници на Турција. Прво, од нив беше побарано да создадат

приказна со ставање на картичките што ги имаа во своите раце. После тоа, од нив беше побарано да објаснат зошто направиле таква распореденост со картичките. Првата група изјави дека не ги ставаат картичките во центарот на нивните наративи. Наместо тоа, тие ги групираа картичките што ги најдоа во однос една со друга и ги поставија сите картички кои ја симболизираат Турција на крајната десница. Додадоа и картичка со кирилица до картичките поврзани со Турција. Како причина тие тврдеа дека Турција била балканска земја

уште од отоманскиот период. Втората група ги подели картите во три групи. Картичките што ја симболизираат Турција беа поставени во горниот лев агол, а картичките што ја претставуваат Европа десно од картичката на Моминската кула во Истанбул. Беше создадена посебна група за Европејците, Парламентот и основачите на ЕУ. Во центарот го поставија олимпискиот факел и Толстојовата „Војна и мир“. Околу овие централни картички беа поставени Пикасо, Моцарт, Еразмус, Коперник, кирилицата и светците. Третата група не направи разлика за симболите специфични за Турција. Тие заедно ги уредија сите места, локации и споменици кои ги сметаа за историски значајни и поставија Ајфеловата кула до Аниткабир, Колосеумот до музејот Мевлана и романскиот споменик на мирот до статуите на Адијаман. Четвртата група го смести Аниткабир, кој се наоѓа во главниот град и има историско значење за Република Турција, каде во центарот се наоѓа мавзолејот на Ататурк. Тие поставија и други симболи на Турција околу Аниткабир а на крајот ставија места и споменици кои им се значајни во близина на центарот и историски значајни личности и основачите на ЕУ на рабовите на нивната слика. За разлика од другите групи, оваа група не ги одделуваше остро националните, балканските и европските симболи едни од други. Наместо тоа, сите картички беа подредени на сличен начин.

Работилницата „Препиши ја историјата“ беше реализирана како продолжение на првата работилница. Напишани се вкупно 21 есеи. Од учесниците беше побарано да објаснат кои настани историски ги гледале како пресвртни точки во Првата светска војна. Анализата на есеите го покажа следново:

- Повеќето учесници веруваат дека спречувањето на атентатот, што го поттикна почетокот на Првата светска војна, можеше да ја спречи војната и да ѝ овозможи на Отоманската империја подобро да ги заштити своите постоечки територии;
- Во еден есеј се тврдеше дека христијанската религија, со својата политика на експанзија, е одговорна за светските војни. Во три есеи беше наведено дека Романија, Грција и Бугарија не требало да влезат во светска војна. Историјата можеше да заземе поинаков тек доколку овие земји не влегоа во војната. Во некои есеи исто така се покажува дека главниот проблем не е во Европа, туку дека Америка ја финансирала војната. Се тврдеше дека разликите меѓу Балканот и Европа не го спречуваат соживотот, туку дека колонијалните држави го загрозуваат мирот користејќи ги националистичките движења како алатка. Во некои есеи формирањето на Арапската лига беше оценето како закана и беше истакнато дека тоа мора да се спречи заради светскиот мир.
- Имплементација на прашалникот „Јас и Европа“. Клучните наоди засновани на Развојниот модел на интеркултурна чувствителност (често наречен модел на „Бенетска скала“) се:
  - Не постои статистичка разлика помеѓу машките и женските лица во вкупниот резултат на скалата и поддимензиите на негирање, одбрана, минимизирање, адаптација и интеграција;
  - Според возраста на учесниците, нема статистички значајна разлика во поддимензиите освен поддимензијата Одбрана. Меѓутоа, кога се испитуваат просеците на одбранбената поддимензија, се гледа дека постои значителна разлика помеѓу просеците на младите во

- возрасната група 14-18 години ($X=3,45$) и младите од возрасната група 19-30 години ($X=2,98$)
- 22,90% од испитаниците сметаат дека размената на крајот на економската соработка може најмногу да придонесе за добрите односи меѓу балканските земји. Потоа следат културната соработка (19,30%), интеркултурното образование во училиштата (18,00%), зголемувањето на свеста за меѓусебно почитување и чувството на блискост (14,10%) и регионалното здружување засновано на заеднички потреби и интереси (12,50%);
  - 15,90% од испитаниците сметаат дека слободата е една од карактеристиките што најдобро го опишуваат Европеецот. Потоа следат: човекови права (15,70%); висок животен стандард (15,00%); демократија (13,10%); заштита на животната средина и одржлив развој (12,20%); еднаквост (8,60%), безбедност (7,50%) итн.
  - 17,40 отсто од испитаниците сметаат дека нискиот стандард е една од главните карактеристични карактеристики на Турција. Потоа следуваат: конфликт (13,00%), грижа за ранливите (11,00%), соработка (10,80%), диктатура (9,60%), расизам (8,20%), слобода (7,80%), демократија (5,80%), човекови права (5,00%) итн.
- Беа спроведени две интервјуа со фокус групи со 23 лица (студенти и млади) со цел да се споредат квантитативните податоци од прашалникот „Јас и Европа“ со квалитативните податоци. Повеќето интервјуирани го дефинираа „да се биде Европеец“ како тоа да се има широка перспектива за светот, да се биде Испитаниците не направија разлика помеѓу тоа да се биде граѓанин на Европската унија и да се биде Европеец а државјанството на ЕУ го дефинираа повеќе врз основа на специфични стандарди. Европските вредности беа дефинирани не толку поради европското културно и интелектуално наследство, туку од високиот животен стандард и слободите. Додека на европеизацијата се гледаше позитивно како на средство за постигнување високи животни стандарди во Европа, европскиот начин на живот беше критикуван како имитативен. Нивната дефиниција за Европа заснована на високите животни стандарди и слободи се усогласува со квантитативните наоди од резултатите од истражувањето. Предлогот за отстранување на границите во Европа не беше прифатен позитивно, бидејќи беше нагласено дека мора да се зачуваат уникатните разлики на секоја земја. Меѓу факторите кои ја загрозуваат Европа се наведени тероризмот и интересите на другите империјални земји, додека меѓу факторите кои и се закануваат на Турција, поголем акцент е ставен на внатрешните проблеми. Високиот животен стандард и човековите права и слободи беа наведени како дефинирачки карактеристики на Европејците. Турците беа дефинирани како луѓе кои имаат економски проблеми, низок животен стандард, конфликти и борби. Во оваа смисла, квалитативните податоци од групното интервју се конзистентни со квантитативните податоци од прашалникот. Наставниците го препознаа значењето на развивањето мислења за релевантни теми кои ги опфаќаат политиката, економијата и културните работи во рамките на нивната земја. Тие забележаа дека учениците често ги шират своите гледишта до своите врсници. Социјалните медиуми служат како главно средство за учениците да ги следат најновите вести, со наклонетост за следење теми од интерес на оваа платформа. Сепак, наодите од интервјуто, исто така, открија дека подгрупата студенти покажале целосна одвоеност од актуелните прашања. Ги прашавме наставниците за склоноста на нивните ученици кон националната историја и потеклото на нивниот интерес за оваа тема. Наставниците кои го истакнаа интересот на нивните ученици

за поновата историја ја објаснија зајакнувачката улога на телевизиските серии и социјалните медиуми во зголемувањето на овој интерес.

2.4. РЕПУБЛИКА РОМАНИЈА - Со цел да се утврди перцепцијата на романската младина за клучните аспекти на националната, балканската и европската историја, беа спроведени следните активности:

Работилници „Замисли ја Европа“ - Работилниците беа организирани со млади луѓе од заедницата и ученици од Националниот колеџ „Елена Куза“ Крајова и училиштето „Николае Балческу“ Крајова. На овие работилници, младите имаа можност да ја замислат Европа што ја сакаат користејќи 15 слики од Европа избрани од партнерите на проектот и по една слика од секој проектен партнер и пет слики поврзани со Романија и романската култура. За време на работилниците беше забележано дека повеќето од учесниците се запознаени со романските и европските слики избрани за активноста, но не толку со балканските. Балканот беше поставен на работ на „сликата“. Исто така, беше забележано дека некои млади луѓе одлучија да создаваат слики засновани на теми како што се култура, личности и градби, па дури имаше група

која реши да создаде „слика“ каде што се раздвојуваат „добрите“ и „лошите“ ликови.

- Работилници „Препиши ја историјата“- Во текот на работилниците беа добиени различни мислења од учесниците. Накратко, повеќето од учесниците спомнаа дека би ја промениле Првата светска војна на начин што ќе спречат да се случи или би ја завршиле војната многу кратко откако ќе започне. Некои студенти истакнаа дека би сакале Романија да биде поактивна во војната и да заземе повеќе територии од соседните земји, спомнувајќи ги териториите што моментално се под управа на Украина и Република Молдавија. Подолу се дадени резимеа на некои од есеите:

- Мислам дека ако можам да сменам нешто во врска со Првата светска војна, би се обидел целосно да го спречам тоа да се случи. Толку многу страдања и уништувања можеа да се избегнат доколку се изнајдеше начин да се решат конфликтите помеѓу луѓето по мирен пат. Би се обидел да ги соберам лидерите на вклучените земји и да ги охрабрам да разговараат и да најдат начин за компромис;
- Кога би можел да се вратам во времето и да сменам нешто во врска со Првата светска војна, би се обидел да се погрижам жените да играат поактивна улога во мировните преговори. Можеби тогаш би биле повеќе фокусирани на градење на помирен и праведен свет. Би се обидел да поттикнам повеќе жени да се вклучат во политиката и дипломатијата;
- Кога би можел да сменам нешто во врска со Првата светска војна, би се обидел да ја спречам употребата на хемиско оружје;

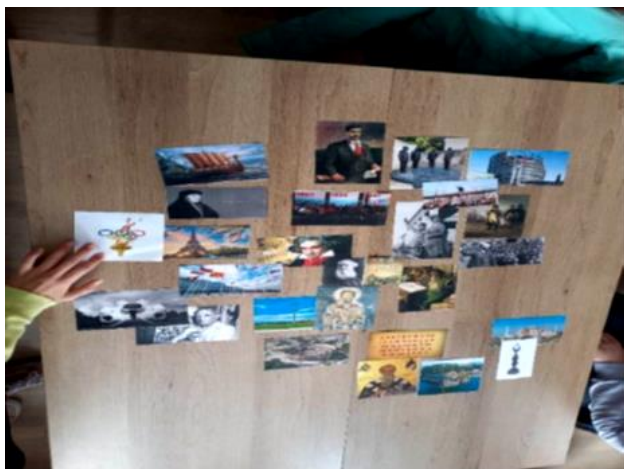
- Би го спречил Гаврило Принцип да го убие Франц Фердинанд;
  - Би сакал водачите на завојуваните нации посериозно да ги сфатат мировните напори што беа направени во текот на целата војна;
  - Верувам дека Првата светска војна е предизвикана од подемот на национализмот во Европа, па затоа би ја направил Европската унија побрза.
- Прашалник „Јас и Европа “(116 испитаници) - Анализата на добиените податоци го покажува следново:
    - разликите во одговорите меѓу младите и учениците имаат слични квалитативни карактеристики;
    - 64,8% од младите и 54,9% од учениците силно не се согласуваат и не се согласуваат со тврдењето дека разликите меѓу романската и европската култура се неважни, додека над 65,0% од нив не се согласуваат со тврдењето дека разликите меѓу припадниците на балканските народи се неважни. Следствено, над 50% од испитаниците силно се согласуваат, или се согласуваат, дека е од суштинско значење да се бранат сопствените културни вредности при интеракција со луѓе од европските култури.
    - 66,7% од младите и 55% од учениците не се согласуваат со тврдењето дека е подобро да се биде Романец отколку Европеец;
    - 92,6% од младите и 92% од учениците се согласуваат со тврдењето дека кога комуницираат со луѓе од европските култури, тие се обидуваат да ги почитуваат нивните вредности, верувања и однесувања, дури и ако тие се разликуваат од нивните. Истото важи и кога станува збор за справување со културните разлики на балканските народи.
    - 82,2% од младите и 87,6% од учениците целосно се согласуваат или се согласуваат со изјавата дека приспособувањето на сопственото однесување е од суштинско значење за комуникација со луѓе од европските култури.
    - 61,6% од младите и 59,4% од учениците не сакаат да ги избегнат своите културни практики и очекувања за да се вклопат во културите на балканските народи;
    - 77,8% од младите и 66,1% од учениците целосно се согласуваат, или се согласуваат, дека интегрирањето и инкорпорирањето на елементи од европските култури е клучно за градење на поинклузивна и разновидна заедница или општество.
    - 46,3% од адолесцентите и 46,8% од младите возрасни целосно се согласуваат или се согласуваат со констатацијата дека сличностите и меѓусебните влијанија на балканските култури имаат позитивен ефект врз вклучувањето на овие култури во нивната.
    - 83,3% од младите и 83,9% од учениците целосно се согласуваат или се согласуваат дека ЕУ треба да се прошири со прифаќање на нови земји од Балканскиот Полуостров.

- 47,3% од младите и 62,9% од учениците целосно се согласуваат или се согласуваат со изјавата дека разликите во религијата меѓу балканските народи придонеле за конфликти или поделби меѓу балканските општества.
  - 57,4% од младите и 46,8% од учениците сметаат дека посетата и меѓусебното запознавање се клучни за развивање добри односи меѓу балканските народи. Економска соработка (48,1% од младите и 51,6% од учениците), културната соработка (53,7% од младите и 50% од учениците), интеркултурното образование во училиштата (51,9% од младите и 43,5% од учениците), зголемување свесност за реципроцитет (51,9% од младите и 51,9% од учениците) итн.
  - Меѓу петте основни карактеристики на Европејците, испитаниците ги препознаваат: човековите права (75,9% од младите и 91,9% од учениците), демократијата (74,1% од младите и 62,9% од учениците), слободата (66,7% од младите и 71% на студенти), заштита на животната средина (48,1% од младите и 43,5% од учениците) и еднаквоста (44,4% од младите и 48,4% од учениците).
  - Меѓу петте основни карактеристики кои најдобро ги опишуваат Романците, испитаниците препознаваат: демократија (57,4% од младите и 50% од учениците); слобода (55,6% од младите и 71% од учениците); низок животен стандард (51,9% од младите и 50% од учениците); соработка (55,6% од младите и 50% од учениците); конфликт (40,7% од младите и 33,9% од учениците).
- Интервју со наставници - Општо земено, учениците од помалите паралелки се повеќе заинтересирани за историја отколку оние од поголемите одделенија. Учениците во Романија почнуваат да учат историја во основно училиште и тоа во четврто одделение и бидејќи станува збор за нов предмет на почетокот, тие се многу возбудени. Со возраста нивниот интерес опаѓа а најмногу сакаат податоци од средниот век. На почетокот, сите се многу заинтересирани да научат информации за националната историја, додека пак социјалните медиуми промовираат други аспекти и вредности, а образованието не се промовира во медиумите како што треба.
  - Интервју со студенти и млади. Анализата покажува дека испитаниците:
    - јасно го разликуваат поимот „европски“ од поимот „граѓанин на ЕУ“;
    - тие веруваат дека „да се биде Европеец“ е обединувачки фактор;
    - ЕУ најмногу ги почитува прокламираните вредности;
    - тие сакаат да постојат граници во Европа;
    - тие сметаат дека ЕУ треба да се прошири со прифаќање на нови земји од Балканскиот Полуостров;

- тие веруваат дека чувството за општествена одговорност, љубовта кон слободата, добриот животен стандард, демократијата и богатата култура најдобро го опишуваат Европеецот;
- тие веруваат дека гостопримството, радосните луѓе, забавната култура, добрата кујна и природната убавина најдобро ги опишуваат припадниците на балканските народи;
- тие веруваат дека глобализацијата и феноменот на неконтролирана миграција може негативно да влијаат на етничките, културните и социјалните аспекти на нашиот континент;
- тие сметаат дека емиграцијата на квалификувана работна сила надвор од земјата поради недоволно добриот животен стандард дома е најопасна за нивната земја;
- тие сметаат дека подигањето на свеста за заедничките вредности, промовирањето на стратешкото партнерство меѓу овие земји и поттикнувањето на културната размена може најмногу да придонесе за добрите односи меѓу балканските земји во иднина.

2.5. РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА - Со цел да се утврди перцепцијата на македонската младина за клучните аспекти од националната, балканската и европската историја, беа спроведени следните активности:

- Работилници „Замисли ја Европа “- Група средношколци и студенти беа дел од работилниците „Замисли ја Европа “ кои добија задача да направат карта на Европа, користејќи различни фотографии кои ја претставуваат европската историја и традиција,

балканската и македонската култура и историја. Учесниците беа поделени во три групи, две групи со средношколци и трета група со повозрасни учесници. Тие дебатираа за позицијата на С. Македонија во европска рамка и секоја група подготвуваше слики и ја претставуваше Европа на различен начин. Првата група студенти главно се водеше од географското потекло прикажано на сликите. Фотографиите беа подредени на картата на Европа потпирајќи се на националните и

културните вредности. Втората група ученици размислуваа поинаку. Фотографиите ги подредија хронолошки и го претставија развојот на Европа од антиката до денес. Третата група бараа поврзување. Една од врските беше културното влијание - појавата на кирилицата и нејзиното ширење. Централно место беше делото на Толстој „Војна и мир“, истакнувајќи дека Европа е секогаш на работ на војна, како што е денес, но и мир, кој носи просперитет и благосостојба.

- Работилници „Препиши ја историјата “– На група студенти на возраст над 19 години им беше даден период од две недели да размислат и да напишат есеј во кој ја објаснуваат нивната визија за крајот на Првата светска војна. Потоа, истите ученици заедно со помладите до 18 години, учествуваа на две работилници каде што разговараа за војната, нејзините последици и ги споделија своите ставови за крајот на војната. Секој од десетте есеи подготвен од учениците беше уникатен и преставуваше свое гледиште, но сите беа водени од историски факти. Секој есеј содржеше анализа за промените што војната можеше да ги донесе, доколку имаше различен крај. Во секој есеј Првата светска војна беше претставена како неизбежна во времето во кое се случила. Во некои од есеите беше разгледана положбата на Балканот и судбината на сите балкански народи, кои се спротивставени еден на друг во оваа војна. Групната дискусија најдобро може да се сумира со цитат од еден од есеите кои најчесто се користеше во дебатата: „Никогаш немој да мислиш дека војната, колку и да е неопходна или оправдана, не е злосторство “.
- Групни интервјуа со студенти и млади - Беа спроведени интервјуа со две групи, помлада група (на возраст од 14-18 години) и повозрасна група (на возраст од 19-27 години). И на двете групи им беа поставени исти прашања, врз основа на прашалникот „Јас и Европа “. Двете групи дадоа многу слични одговори:
  - двете групи јасно го разликуваат поимот „европски “од терминот „да се биде граѓанин на ЕУ “;
  - двете групи сметаат дека „да се биде Европеец “е обединувачки фактор;
  - кај помладите студенти преовладува ставот дека ЕУ ги почитува нејзините вредности, додека постарите студенти ја нагласуваат доследноста во почитувањето на тие вредности;
  - во двете групи преовладува мислењето дека Европа не треба да стане единствена земја, туку од друга страна да не постојат граници меѓу земјите.
  - сите испитаници од двете групи се за ЕУ да продолжи да се шири со вклучување на балканските земји;
  - најчесто избраните вредности меѓу испитаниците на возраст до 27 години, кои најдобро ја опишуваат европската се: слобода, висок стандард, конфликт, човекови права и еднаквост. Помладите ученици избраа: образование, демократија, недискриминација, слободен пазар и слобода,
  - пет работи кои најдобро го опишуваат Македонецот, според постарата група биле: корупција, патриотизам, конфликт, низок стандард и историја. Кај помладите студенти најчести поими биле: патриотизам, лош животен стандард, традиција, храна, гласни луѓе, музика итн.
  - двете групи сметаат дека најголемата опасност за Европа во моментот е војната, економската криза и недостатокот на соработка;

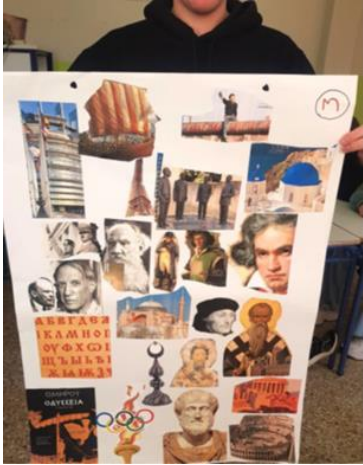
- двете групи истакнаа дека најголеми национални закани се - иселувањето на младите надвор од државата и стареењето на нацијата, проследено со корупцијата, политиката на соседите и политичарите кои сакаат моќ,
  - двете групи веруваат дека подоброто меѓусебно познавање и соработка, надминување на стереотипите, почитување на различностите, зголемување на културните врски и помалку историја можат најмногу да придонесат за добрите односи меѓу балканските земји.
- Групни интервјуа со наставници - Беа интервјуирани група од седум наставници кои предаваат јазици и литература, како и професори по историја. Анализата на нивните одговори го покажува следново:
    - мислењата на наставниците се поделени за интересот на учениците за историјата;
    - .
    - интересот за историја најмногу се поттикнува преку медиумите, потоа доаѓа семејството, а на крај последното место го зазема училиштето и наставникот кој предава историја,
    - повеќето наставници сметаат дека учениците многу читаат, но на прашањето дали учениците се заинтересирани да читаат училишни учебници и автори од наставната програма, одговорите се различни.
- Прашалник „Јас и Европа“, 162 испитаници поделени во две групи (возраст 14-18 и 19-29 години). Анализата на одговорите го покажува следново:
    - 66,8% од младите и 53,7% од учениците „воопшто не се согласуваат“ или „не се согласуваат“ со констатацијата дека нема значителни разлики меѓу балканските култури. Во исто време, 70,7% од младите и 81,4% од учениците „целосно се согласуваат“ или „се согласуваат“ со изјавата дека одбраната и заштитата на сопствената култура е од суштинско значење во интеракцијата со луѓето од Европа. Исто така, 67,9% од постарата група и 72,2% од помладата група „целосно се согласуваат“ или „се согласуваат“ со изјавата дека мора да се брани сопствената култура и традиција кога се среќава со припадник на друга балканска нација.
    - 79,2% од постарата група и 81,4% од помладата група „целосно се согласуваат“ или „се согласуваат“ дека кога се во интеракција со луѓе од европските култури, тие се обидуваат да ги разберат и почитуваат нивните вредности, дури и ако тие се разликуваат од нивните. Во исто време, 83,8% од младите и 70,4% од учениците „целосно се согласуваат“ или „се согласуваат“ со изјавата дека прилагодувањето на своето однесување е од суштинско значење за успешна комуникација со луѓето од европските култури.

- 67,7% од учениците и 66,7% од младите „целосно се согласуваат“ или „се согласуваат “ со изјавата „Сакам ЕУ да се прошири со прифаќање на нови земји од Балканскиот Полуостров“;
- 87,1% од учениците и 77,8% од младите „целосно се согласуваат“ или „се согласуваат “ дека храната е точка на поврзување меѓу луѓето на Балканот;
- 75,9% од учениците и 77,7% од младите „целосно се согласуваат“ или „се согласуваат“ дека разликите во религиите меѓу балканските народи придонеле за конфликти и поделби.
- Учениците сметаат дека за добрите односи меѓу балканските земји најмногу може да придонесе подоброто меѓусебно познавање (66,1%), подигањето на свеста за меѓусебната блискост (50%) и економската соработка. Слична е ситуацијата и кај младите.
- Карактеристики кои најдобро го опишуваат Европеецот, според учениците се: човекови права (69,4%), соработка (58,1%), слобода (54,8%), еднаквост (48,4%), висок животен стандард (48,4%). Младите избираат: човекови права (77,8%), висок животен стандард (77,8%), слобода (57,4%), безбедност (48,1%) и заштита на животната средина (40,3%).
- Пет карактеристики кои најдобро го опишуваат поимот „Македонец“ според учениците се: низок животен стандард (82,3%), конфликт (72,6%), демократија (69,4%), слобода (64,5%) и расизам (40,3%). Според младите: низок животен стандард (84,9%), слобода (58,5%), конфликти (58,5%), безбедност (32,1%) и расизам (32,1%).

2.6. РЕПУБЛИКА ГРЦИЈА - Со цел да се утврди перцепцијата на грчката младина за клучните аспекти на националната, балканската и европската историја, беа спроведени следните активности:

- Две работилници „Замисли ја Европа“ - Организацијата IC EPRUS спроведе две работилници на тема Замисли ја Европа, од кои првата беше со 25 средношколци на возраст од 17 до 18 години, со учество на 5 професори по историја и други релевантни наставници кои учествуваа во интервјуата спроведени веднаш после работилниците. Втората работилница беше со 12 млади возрасни (ученици и активни поединци) на возраст од 18-24 години. Работата во групи овозможи да се визуелизираат и разјаснат клучните аспекти на националната, балканската и европската историја од перспектива на Република Грција. Сликите на Ајфеловата кула, островот Санторини, Света Софија, Акропол, Колосеумот, Аристотел, кирилицата, Европскиот парламент, Одисеја, меѓу другото, се користат како симболи. Бетовен, Олимписките игри, исламските симболи, христијанските светци, Еразмо, Пикасо, Ленин, Наполеон се исто така меѓу најважните историски симболи.

Тие прикажаа непожелен дел од Европа со слики од Берлинскиот ѕид, Ленин, Наполеон, Мусолини и Хитлер.

Во текот на првата работилница, учениците беа поделени во 4 групи. Првата група објасни дека ги групирала сликите во 3 главни категории. На дното, поставените точки на интерес, како што се Ајфеловата кула, островот Санторини, Света Софија. Во средината поставија историски моменти или историски значајни симболи. И, конечно, на врвот на нивниот плакат поставија важни историски личности или некои од најважните историски симболи. Втората група претстави усогласување на сликите заедно со две главни категории - симболи со кои можат да ја поврзат својата реалност (Олимписки игри, Аристотел, Акропол...) и симболи со кои не можат да се поврзат и посакуваат да не се симболи на Европа. Во некои области во транзиција, тие поставија неколку слики кон кои се чувствуваа рамнодушни (Толстој, Колосеум, Еразмус, Коперник...). Учесниците од третата група решија да создадат пирамида од симболи. Како основа, тие поставија антички симболи на Европа. На второто ниво беа разновидни религиозни слики кои ги претставуваат верувањата и вредностите на луѓето. На третото ниво, учесниците поставија историски личности кои имаа големо влијание врз развојот на Европа. И конечно, на врвот беа поставени местата кои вреди да се посетат како за убавина така и за откривање и учење. Групата четири имаше предизвик да ги состави симболите на Европа на кохезивен начин, формирајќи јасен резултат на размислување и соработка. Во текот на втората работилница беа формирани две групи. Учесникот од првата група во краток период постави целокупен план за нивното претставување во Европа. Како основа, тие ја поставија Европската комисија како и личности кои ги гледаат како основачи на Европа. Понатаму, тие ги групираа другите симболи на Европа во категории на историски елементи, уметници, влијателни луѓе и симболи што ги поврзуваат со Грција. На членовите на втората група им беше потребно повеќе време за да најдат заеднички договор за сликата на Европа. Тие создадоа постер главно базиран на визуелна естетика. Понатаму, тие напишаа „Соседи од блиската околина“ над плакатот, што ги означува добрососедските односи меѓу европските земји, а користеа сатира за визуелно претставување на Хитлер.

- Интервјуа со млади - Испитаниците беа 5 средношколци на возраст од 17-18 години, 5 млади возрасни на возраст од 18-25 години и 6 наставници. Беа интервјуирани вкупно 16 лица. Најдобри моменти од интервјуа со млади луѓе покажуваат дека:
  - 100% од испитаниците направија јасна дистинкција помеѓу терминот „европски“ и терминот „да се биде граѓанин на ЕУ“;

- 70% од испитаниците одговориле со да, кога станува збор за признавање на „да се биде Европеец“ како обединувачки фактор;
  - 70% од испитаниците рекле дека ЕУ ги почитува своите вредности;
  - 100% од испитаниците одговориле дека сакаат граници во ЕУ;
  - 80% од испитаниците би сакале ЕУ да се прошири со прифаќање на нови земји од Балканскиот Полуостров;
  - пет работи кои најдобро го опишуваат Европеецот се: либерален дух, човекови права, образование, родова еднаквост, право на глас;
  - пет карактеристики кои најдобро го опишуваат Гркот се: гостопримство, штедење, живост, силен патриотизам, независност;
  - најголемите закани за Европа се: прилив на бегалци, тензии меѓу земјите, отуѓување од националните идентитети, енергетска зависност, тензии меѓу моќните и послабите земји во рамките на ЕУ; пристапување на други земји во ЕУ.
  - Грција е најзагрозена од - економска криза, корупција, поделеност меѓу граѓаните, други земји како Турција, ниска самодоверба и неспособни политичари;
  - во иднина, односите меѓу балканските земји може да се подобруваат со солидарност, јасност на границите, создавање услови за заеднички цели како што се мир, соработка, економски просперитет, соработка итн.
- Интервју со наставници - Клучните наоди од спроведеното интервју со наставници се:
    - Се чини дека учениците се заинтересирани за социјалните прашања, меѓународните настани и севкупните современи прашања, но честопати нивниот природен интерес и возбуда се совладани од социјалните медиуми, технологијата и суровата реалност со која се соочуваат;
    - Повеќето млади се заинтересирани за националната историја и националниот идентитет. Но, често губат дел од интересот, особено поради фактот што во училиштата историјата се изучува на начин кој не е одличен за младите. Интересот најчесто доаѓа од семејното воспитување, посетите на музеи и историски локалитети, филмови.
    - Иако учениците се зафатени со подготовката за задолжително училиште и испити, некои ученици читаат дополнителна литература, и на грчки и на англиски јазик, претежно од познати и современи писатели.

- Работилници за есеи на тема „Препиши ја историјата“ - на работилницата за пишување есеи учествуваа 10 средношколци на возраст од 16-17 години и 2 млади возрасни на возраст од 18-30 години. Некои од нив пишуваа во парови, а некои поединечно по дискусија на темата. Конечно, беа произведени 8 есеи со различен степен на размислување и предложени промени. Клучните согледувања се:
  - повеќето од есеите укажуваа дека историјата на некој начин се повторува, па затоа треба да учиме од неа, особено кога станува збор за големи настани како Втората светска војна;
  - неколку есеи сугерираа дека соработката наместо конкуренцијата е клучот за подобра иднина;
  - во неколку есеи се посочува дека односите меѓу балканските земји биле затегнати поради национализмот, конкуренцијата и бруталните битки од минатото, како и поради тоа што биле на различни страни за време на Втората светска војна;
  - важно е да се зајакне транснационалната и меѓубалканската соработка, да се надмине силното чувство на национализам што и денес ги влече луѓето до степен на фанатизам во многу региони;
  - историјата се повторува затоа што не учиме од нашите грешки;
  - Настаните што треба да се избегнуваат или да се постапуваат со голема чувствителност се однесуваат на: исходот од Походот на Мала Азија, геноцидот и искоренувањето на првобитните домови на Јонија, Понт и други региони каде што биле Грците; доминацијата на големите сили над другите земји, колонијализмот, сето тоа „откритие на Америка“.
- Онлајн прашалник на темата „Јас и Европа“, во кој учествуваа 112 испитаници (млади возрасни на возраст од 18-30 години и средношколци на возраст од 16-17 години). Анализата на добиените одговори го покажува следново:
  - одговорите не покажаа значителни разлики меѓу возрасните групи, иако разликите беа видливи во неколку прашања;
  - 36,3% од младите возрасни и 38,2% од учениците „целосно не се согласуваат“ или „не се согласуваат“ со изјавата дека културните разлики меѓу нивната и европската култура се неважни. Во исто време, 58,8% од учениците и 27,2% од младите возрасни „целосно не се согласуваат“ или „не се согласуваат“ со изјавата дека постојат значителни разлики меѓу нивната и другите балкански култури. Исто така, 76,5% од учениците и 52,3% од младите возрасни „целосно се согласуваат“ или „се согласуваат“ со изјавата дека е од суштинско значење да се брани сопствената култура во интеракција со луѓето од европските култури, додека 60,3% од учениците и само 27,3% од младите возрасни се согласуваат со

- таа изјава, кога станува збор за интеракцијата со членовите од другите балкански култури.
- 60,3% од учениците и 56,8% од младите возрасни „целосно не се согласуваат“ или „не се согласуваат“ со изјавата дека е подобро да се биде Грк отколку Европеец.
  - 64,8% од учениците и само 27,3% од младите возрасни „целосно не се согласуваат“ или „не се согласуваат“ со изјавата дека има минимални културни разлики меѓу нивната култура и онаа на Европејците и дека тие можат да бидат игнорирани во меѓусебната комуникација. Во исто време, 76,4% од учениците и 68,2% од младите возрасни „целосно не се согласуваат“ или „не се согласуваат“ со изјавата дека културните разлики меѓу балканските народи се мали и дека може да се игнорираат.
  - 82,4% од учениците и 100,0% од младите возрасни „целосно се согласуваат“ или „се согласувам“ со изјавата „Кога комуницирам со луѓе од европските култури, се обидувам да ги разберам и почитувам нивните вредности, верувања и однесувања, иако тие се разликуваат од моите“. Во исто време, 61,8% од учениците и 93,2% од младите ја почитуваат различноста, кога се соочуваат со културните разлики на другите балкански народи. Исто така, 79,5% од учениците и 75,0% од младите луѓе сметаат дека е неопходно да се прилагоди нивното однесување при комуникација со луѓе од европските култури. Од друга страна, 42,7% од учениците и 36,4% од младите возрасни „целосно не се согласуваат“ или „не се согласуваат“ со изјавата дека е неопходно да се прилагоди нивното однесување или да се избегнат сопствените културни практики при интеракција со припадниците на другите балкански култури.
  - 35,3% од учениците и 56,8% од младите возрасни „целосно се согласуваат“ или „се согласуваат“ со изјавата дека интегрирањето на елементите на европската култура во нивната сопствена култура е клучен фактор за градење на инклузивна заедница и општество.
  - 54,4% од учениците и 36,4% од младите луѓе сакаат да видат други балкански земји во ЕУ.
  - 70,5% од учениците и 84,1% од младите возрасни „целосно се согласуваат“ и „се согласуваат“ со изјавата дека храната е точка на поврзување меѓу балканските земји. Во исто време, 72% од учениците и 68,2% од младите возрасни „целосно се согласуваат“ или „се согласуваат“ со изјавата дека верските разлики придонеле за конфликти меѓу балканските земји.

- Учениците веруваат дека добрите односи меѓу балканските народи во иднина може да се подобрат со: економска соработка и размена (58,8%), посета и запознавање други земји (48,5%); интеркултурно образование во училиштата (42,6%). Младите возрасни ја препознаваат важноста на: зголемување на свеста за меѓусебно почитување, (61,4%), економска соработка и размена (56,8%) и интеркултурно образование во училиштата (52,3%).
- Според учениците петте главни карактеристики на Европејците се: демократија (69,1%), човекови права (64,7%), слобода (54,4%), еднаквост (50%) и безбедност (36,8%). Во оваа насока младите ги истакнаа: човековите права (81,8%), демократијата (72,7%), слободата (70,5%), соработката (43,2%), безбедноста (43,2%) и заштитата на животната средина (43,2%).
- Според учениците, петте карактеристики кои најдобро го опишуваат поимот грчки се: демократија (63,2%), слобода (54,4%), расизам/дискриминација (54,4%), човекови права (47,1%) и конфликти (42,6%). Во овој поглед, младите возрасни луѓе ја препознаа важноста на: нискиот животен стандард (65,9%), слободата (56,8%), демократијата (52,3%), конфликтот (52,3%) и расизмот/дискриминацијата (47,4%).

---

3. ПРАШАЛНИК „ЈАС И ЕВРОПА“

3.1 ОПИС НА МЕТОДОЛОГИЈАТА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

3.1.1 Истражувачки проблем

Квалитетната интеркултурна комуникација е основа за решавање на проблемот со ксенофобични предрасуди, стереотипи и други културни бариери кои постојат меѓу поединци, општествени групи и нации чии материјални и духовни добра, како и етичките и општествените вредности, се разликуваат. Појдовна точка во тој процес е препознавањето на интеркултурната чувствителност - способноста на поединецот, одредена општествена група (на пример, младите) или општеството како целина да ги прифати постоечките разлики, да ги разбере, прифати и цени оние кои доаѓаат од други култури. Претпоставката е дека, без градење разбирање, меѓусебно почитување, дијалог и недискриминација меѓу припадниците на различните култури - нема квалитетна интеркултурна комуникација, ниту надминување на можни конфликти и намалување на тензиите меѓу нив. Напредокот во овој

процес систематски се обезбедува во рамките на интеркултурното образование, што подразбира преиспитување на длабоко вкоренетите ставови, верувања, погледи на светот и развивање на способноста за гледање од перспектива на „другите и различните“.

Способноста да се прифати различноста не се развива интуитивно. Се учи и се стекнува, во процес каде поединците се тие што се среќаваат, а не културите. Секако, за да изградиме одржливи односи со припадниците на другите култури, прво треба да се запознаеме себеси и нашата култура. Посебно да го расветлиме тој сегмент од нашата култура што зборува за нашата сопствена интеркултурна чувствителност, нашата способност да ја прифатиме различноста. Како ги перцепираме и толкуваме културните разлики? Какви се нашите експлицитни и имплицитни верувања за членовите на другите култури? Дали и колку сме подготвени самите да го изградиме нашето разбирање за другите? Колку сме способни да ги препознаеме и цениме вредностите и доблестите на оние кои се различни од нас? Колку сме подготвени да водиме дијалог и да разменуваме мислења со припадниците на другите култури? Без точниот одговор на овие и слични прашања невозможно е да се исполни интеркултурната чувствителност, а пред сè да се бори против постоечките предрасуди, стереотипи, ксенофобија и врз основа на тоа да се изградат одржливи мостови кон другите култури. Ова особено важи за оние припадници на културата чија улога во тој процес е да трасираат патишта за квалитетна интеркултурна комуникација.

3.1.2 Цели

Општата цел на ова истражување е да се испитаат главните карактеристики на интеркултурната чувствителност на младите од Бугарија, Грција, Турција, Северна Македонија, Романија и Србија.

Специфичните цели на истражувањето се:

- Да се испитаат и анализираат разликите за нивото на интеркултурна чувствителност на младите во однос на припадноста во различни земји
- Да се испитаат и анализираат разликите за нивото на интеркултурна чувствителност на младите во однос на членството во ЕУ

- Да се испитаат и анализираат разликите за нивото на интеркултурна чувствителност на младите во однос на различните земји и членството во ЕУ.

3.1.3 Методолошки аспекти на истражувањето

Во рамките на интеркултурната теорија, развиени се бројни концепти кои треба да го објаснат успехот на луѓето во интеракцијата со членовите на другите културни групи. Овие концепти првенствено се однесуваат на интеркултурната компетентност, интеркултурната чувствителност, меѓукултурното разбирање и културната интелигенција. Анализата на различните модели и пристапи кон интеркултурните истражувања покажува дека моделите се разликуваат во однос на акцентот на когнитивните, емоционалните и бихејвиоралните домени и во однос на вклучувањето на овие домени. Во оваа студија беше применет влијателниот Развоен модел на интеркултурна чувствителност на М. Џ. Бенет (M.J. Bennett, 1986¹) каде што развојот на интеркултурната чувствителност е процес преку кој учиме да ги препознаваме и да се соочиме со основните разлики меѓу културите, разликите во начинот на кој тие го перцепираат светот.

Главниот концепт на моделот на Бенет е она што тој го нарекува „диференцијација“, односно како се развива способноста да се препознаат разликите и да се живее со нив. „Диференцијација“ се однесува на два феномени и тоа: прво, дека луѓето гледаат на едно исто на различни начини; и друго, дека „културите се разликуваат една од друга според начинот на кој одржуваат различни шеми на диференцијација, односно погледи на светот“. Вториот аспект се однесува на гледиштето на Бенет за културата како начин на кој луѓето ја толкуваат реалноста и начинот на кој треба да се набљудува светот околу него. Оваа интерпретација на реалноста, или светоглед, е различна од култура до култура. Моделот е развиен во контекст на интеркултурна комуникација, односно интердисциплинарно под влијание на психологијата, социологијата и антропологијата. Според овој модел, личноста

1

Бенет, М.Ј. (1986). Кон етнорелативизмот: Развојен модел на интеркултурна чувствителност. Во R. M. Paige (Ed.), *Cross-cultural orientation: new conceptualizations and applications* (стр. 27–70). Ланам, д-р.: Универзитетски прес на Америка

во секоја од фазите на развој конструира, односно ги толкува настаните и културните разлики на квалитативно различен начин, опишувајќи ги развојните фази низ кои луѓето можат да напредуваат кон подлабоко разбирање и вреднување на меѓукултурните разлики. Претпоставката е дека постои еднонасочна развојна прогресија во форма на последователни фази/фази.

Понекогаш наречен „Бенетска скала“ (види дијаграм лево), овој модел опишува како луѓето ги перцепираат, толкуваат и комуницираат преку културните разлики.

Моделот вклучува претпоставка за промена на квалитетот на културните разлики долж континуумот етноцентризам-етнорелативизам. Според Бенет, етноцентризмът подразбира дека верувањата и светогледот усвоени преку примарната социјализација не се преиспитуваат, односно стануваат норма според која другите се оценуваат. Етнорелативизмот, од друга страна, подразбира искуство дека културите можат да се разберат само преку споредба, односно дека не постојат универзални норми и стандарди за оценување. Преминувајќи од етноцентрични (негирање, одбранбеност и минимизирање) кон етно-релативни светогледи (прифаќање, адаптација и интеграција), луѓето можат да напредуваат кон подлабоко разбирање и вреднување на културните разлики. Она што е исто така важно е дека етноцентричните фази се карактеризираат со избегнување соочување со феноменот на разликите, додека кај етно-релативистичките фази може да се работи за активно пребарување и интерес за разликите.

За ова истражување е креиран посебен прашалник наречен „ЈАС И ЕВРОПА“ кој се состои од 19 прашања, од кој секое прашање е насочено кон расветлување на една од 6-те фази на развојот на интеркултурната чувствителност на испитаниците, во чии рамки се разликуваат шест различни начини на воочување и доживување на културните разлики. Во оваа смисла, прашањата се фазно структурирани на следниов начин:

ФАЗА НА НЕГИРАЊЕ

Негирањето е во основата на етноцентричниот поглед на светот и значи дека личноста негира дека постојат различни погледи на реалноста во светот. Ова негирање може да се заснова на изолација, кога имало мала или никаква можност за соочување со различни гледишта, во отсуство на такво искуство. Негирањето, исто така, може да се заснова на раздвојување, каде што разликите се намерно одвоени, каде што поединецот или групата намерно поставува бариери меѓу луѓето, за да не се сочат со нивните разлики. Затоа, сепарацијата, барем во моментот, признава дека постои различност и поради оваа причина е развојно на ниво над изолацијата. Расната сегрегација, која моментално сè уште е присутна во светот, е типичен пример за сепарација. Главната пречка за развојот и прашањето што треба да се реши во оваа фаза е тенденцијата за избегнување на културните разлики, што е последица на малкуте и недоволно конкретни категории за здобивање на искуства со културни разлики. Некој што постигнува високи резултати за вакво прашање е во почетна фаза на развивање на интеркултурна чувствителност, кога сè уште нема развиено ниво на свест или волја да се препознае влијанието на културата врз комуникацијата и однесувањето. Прашањата од прашалникот кои ја расветлуваат оваа фаза на развој на интеркултурната чувствителност на испитаниците се:

Прашање 1. Дали за вас „да се биде Европеец “и „да се биде граѓанин на ЕУ “имаат исто значење?

- Дефинитивно да
- Повеќе да отколку не
- Повеќе не отколку да
- Апсолутно не

Прашање 2: Дали мислите дека „да се биде Европеец “е обединувачки фактор?

- Дефинитивно да
- Повеќе да отколку не
- Повеќе не отколку да
- Апсолутно не

ФАЗА НА ОДБРАНА

Културните разлики може да се гледаат како заканувачки, бидејќи тие нудат алтернатива за нечие набљудување на реалноста, т.е. нечиј идентитет. Затоа во фазата на одбрана се препознава различноста, но има и борба против истата. Најутврдната стратегија на таа борба е оцрнување, каде поинаквото гледање на светот се оценува како негативно. Стереотипите и нивната екстремна форма како и расизмот, се примери на стратегија за омаловажување. Другата страна на омаловажувањето е супериорноста, каде што се нагласуваат само позитивните карактеристики на сопствената култура, додека на другите култури им се придава мало или никакво значење, што подразбира нивна помала вредност. Понекогаш се воведува трета стратегија како одговор на заканата од доаѓање во контакт со различностите. Бенет го нарекува „пресврт“. Инверзија значи дека човекот гледа на друга култура како супериорна и во исто време целосно го омаловажува сопственото културно наследство. На прв поглед, оваа стратегија можеби изгледа културно поприфатлива, но во практиката претставува замена на еден центар на етноцентризам (сопственото културно потекло) со друг. Некој кој постигнува високи резултати по ова прашање може да покаже поларизирани ставови, т.е. да биде свесен и да го вреднува својот културен идентитет, но и да биде отпорен или да ги отфрли другите култури. Заедничка карактеристика на фазата на негирање и фазата на одбрана е тоа што личноста перцепира дека разликите се заканувачки, но стратегиите за надминување на ова искуство се различни.

Прашањата од прашалникот кои ја расветлуваат оваа фаза на развој на интеркултурната чувствителност на испитаниците се:

Прашање 3: Дали мислите дека ЕУ ги почитува нејзините вредности (владеење на правото, човекови права, недискриминација, слободен пазар, приватна сопственост...)?

- Дефинитивно да
- Повеќе да отколку не
- Повеќе не отколку да
- Апсолутно не
- Дефинитивно да

- Повеќе да отколку не
- Повеќе не отколку да
- Апсолутно не
- Дефинитивно да
- Повеќе да отколку не
- Повеќе не отколку да

ФАЗА НА МИНИМИЗАЦИЈА

Иако може различноста да биде веќе прифатена и повеќе да нема борба со стратегии на омаловажување и супериорност, сепак појавата и обидите за намалување на нејзината важност не се исклучени. Сличностите се нагласени и претставени како далеку поголеми културни разлики, кои со тоа се прикажуваат како незначителни. Бенет нагласува дека многу организации разбираат дека она што тој го нарекува минимизирање е всушност последната фаза од меѓукултурниот развој и работат на создавање свет кој споделува заеднички вредности и гледишта. Овие заеднички гледишта се засноваат првенствено на физичките универзалности - биолошката сличност меѓу луѓето. Сите ние треба да јадеме, да ја вариме храната и да умреме. Меѓутоа, ако културата се гледа само како продолжение на биологијата, нејзиното значење се намалува. Некој кој постигнува високи резултати за ова прашање е свесен за културните разлики, но не ги смета за значајни во комуникацијата и интеракциите.

Прашањата од прашалникот кои ја расветлуваат оваа фаза на развој на интеркултурната чувствителност на испитаниците се:

Прашање 6: Дали сакате ЕУ да се прошири со прифаќање на нови земји од Балканскиот Полуостров?

- Дефинитивно да
- Повеќе да отколку не
- Повеќе не отколку да
- Апсолутно не

Прашање 7: Дали мислите дека Русија треба да стане членка на ЕУ?

- Дефинитивно да
- Повеќе да отколку не
- Повеќе не отколку да
- Апсолутно не

Самиот премин помеѓу етноцентричното и етнорелативистичкото гледање на светот претставува еден вид „парадигматски пресврт“ за верувањето во универзалните вредности кон релативноста на вредностите. Етнорелативистичките гледишта се карактеризираат со поместување од позиција во која сопствената култура се перципира како централна за доживување на реалноста до позиција каде што е ставена во контекст на постоењето на други култури кои претставуваат алтернативни и подеднакво вредни начини на перцепција на реалноста.

ФАЗА НА ПРИФАЌАЊЕ

Ова прифаќање започнува прво со прифаќање на ставот дека постојат различни начини на вербална и невербална комуникација во различни култури и дека сите овие начини заслужуваат почит. Потоа, ова прифаќање се протега на прифаќање на различни светогледи и различни вредности. Тоа подразбира, пред сè, познавање на сопствените вредности и набљудување на тие вредности како продукти на сопствената култура. Вредностите попрво може да се објаснат како процес и средство за толкување на светот околу нас, отколку како нешто што некој го „поседува“. Дури и вредностите кои влијаат на омаловажувањето на одредена група може да се гледаат како нешто што има функција да им помогне на носителите на тие вредности во организирањето на нивното искуство и разбирањето на светот во кој живеат, што секако не го исклучува нашето критичко мислење за тие вредности. Некој кој постигнува високи резултати на ова прашање е свесен за културните разлики и е подготвен да ги почитува во комуникацијата и однесувањето.

Прашањата од прашалникот кои ја расветлуваат оваа фаза на развој на интеркултурната чувствителност на испитаниците се:

Прашање 8: Дали европската историја и култура се подобри од оние на другите континенти?

- Дефинитивно да
- Повеќе да отколку не
- Повеќе не отколку да
- Апсолутно не

Прашање 9: Дали е подобро да се биде Бугарин/Грк/Македонец/Романец/Србин/Турец (секој партнер овде одредува) отколку да се биде Европеец?

- Дефинитивно да
- Повеќе да отколку не
- Повеќе не отколку да
- Апсолутно не

ФАЗА НА АДАПТАЦИЈА

Адаптацијата е спротивна на асимилацијата, бидејќи асимилацијата подразбира преземање на различни вредности, светогледи и однесувања за сметка на откажување од сопствениот идентитет. Адаптацијата, од друга страна, е процес на додавање, дополнување. Човек учи нов начин на однесување кој е повеќе во согласност со различните погледи на светот и се додава во личниот репертоар на однесувањето. Ова е најјасно видно во прифаќањето на новите стилови на комуникација. Во овој контекст, на културата се гледа не како нешто статично, туку како процес кој се развива и има свој тек. Еден од најважните елементи на адаптацијата е емпатијата. Емпатијата се објаснува како способност да се доживеат ситуации различни од оние кои се во согласност со нашиот културен идентитет. Тоа е обид да се разбере некој друг земајќи го неговото/нејзиното гледиште. Во фазата на плурализам, емпатијата е зајакната и поединецот може да се потпре на неколку различни референтни рамки или на повеќе културни рамки. Често, развојот на овие рамки бара личноста да живее

во различен културен контекст долг временски период. Различноста потоа се гледа како нормален дел од сопствениот идентитет кој е составен од две или повеќе културни рамки. Некој кој постигнува високи резултати на ова прашање има развиена свест и подготвеност да се прилагоди на културните разлики во комуникацијата и однесувањето за да се остварат и олеснат дадени ефективни меѓукултурни интеракции.

Прашањата од прашалникот кои ја расветлуваат оваа фаза на развој на интеркултурната чувствителност на испитаниците се:

Прашање 10: Изберете 5 работи кои најдобро го опишуваат Европеецот?

- Слобода
- Демократија
- Човечки права
- Заштита на природата
- Грижа за социјално изнемоштените
- Еднаквост
- Висок стандард
- Низок стандард
- Безбедност
- Соработка
- Конфликт
- Расизам
- Диктатура

Прашање 11: Изберете 5 работи кои најдобро опишуваат Бугарин/
Грк/Македонец/Романски/Српски/Турец (секој партнер наведува овде)

- Слобода

- Демократија
- Човечки права
- Заштита на природата
- Грижа за социјално изнемоштените
- Еднаквост
- Висок стандард
- Низок стандард
- Безбедност
- Соработка
- Конфликт
- Расизам

Диктатура

ФАЗА НА ИНТЕГРАЦИЈА

Бидејќи во фазата на адаптација има неколку различни културни рамки во една личност, оваа фаза подразбира обид да се интегрираат различни културни гледишта во едно. Тоа не претставува повторно воспоставување на единствена култура или задоволство дека постои мирен соживот помеѓу различните погледи на светот. Интеграцијата бара континуирано преиспитување на сопствениот идентитет во однос на искуството што го стекнуваме во текот на животот. Тоа може да доведе до интегрирање на поединецот во заедницата, но да не припаѓа на ниту една култура. Контекстуалната проценка, како прва фаза на интеграција, значи способност да се набљудуваат различни ситуации и погледи на светот од различни културни рамки. Во сите други фази се избегнува евалуација за да се избегне етноцентрично оценување. Во фазата на контекстуално оценување, поединецот може во зависност од околностите, да премине од еден во друг културен контекст. Вака направената проценка има квалитет на релативност. Бенет дава пример за интеркултурен избор: „Дали е добро да се зборува отворено за грешките што ги направил вие или некој друг? Во контекст на

американската култура ова е добро, додека во повеќето случаи во Јапонија не е. Сепак, понекогаш е добро да се користи американскиот пристап во Јапонија и обратно. Способноста да се користат двата стила е дел од адаптацијата, додека моралното разгледување на културниот контекст кога се прави избор е дел од интеграцијата“. Како последна фаза, конструктивната маргинализација Бенет ја објаснува како нешто што треба да се постигне, но не и како крај на учењето. За поединецот, ова подразбира состојба на целосна самосвест, на неприпадност на ни една култура каде што тој/таа станува аутсајдер. Достигнувањето на таа фаза овозможува вистинско меѓукултурно посредување и можност за дејствување во различни, културно обликувани погледи на светот. Некој кој постигнува високи резултати по ова прашање е свесен и ги цени придобивките од културната размена и интеграција во процесот на градење поинклузивно и разновидно општество.

Прашањата од прашалникот кои ја расветлуваат оваа фаза на развој на интеркултурната чувствителност на испитаниците се:

Прашање 12: Кое е подобро?

- Партнерство
- Секој за себе

Прашање 13: Дали Европа треба да има обединета армија?

- Дефинитивно да
- Повеќе да отколку не
- Повеќе не отколку да
- Апсолутно не

Прашање 14: Што најмногу и се заканува на Европа?

- Финансиска и економска криза
- Иселенички бранови и реки бегалци
- Американската политика

- Руската политика
- Еколошка катастрофа
- Војна

Прашање 15: Што најмногу и се заканува на вашата/нашата земја?

- Корупцијата
- Енергетска зависност
- Еколошка катастрофа
- Одлив на бегалци
- Заминување на младите луѓе на запад
- Војна

Прашање 16: Што, според Вас, може да придонесе за добри односи меѓу балканските земји во иднина? (можни се повеќе од еден одговор)

- Економска соработка и размена
- Културна соработка
- Интеркултурно образование во училиштата
- Немешање на големите сили
- Регионално здружување засновано на заеднички потреби и интереси
- Подигнување на свеста за меѓусебно почитување и чувство на блискост и заедништво
- Посета и подобро запознавање на другите балкански земји
- Показување искреност, емпатија и пријателство кон другите балкански народи

Прашање 17: Што може да придонесе за добри односи меѓу балканските земји во иднина?

- Економска соработка и размена

- Културна соработка
- Интеркултурно образование во училиштата
- Немешање на големите сили
- Подигнување на свеста за меѓусебно почитување и чувство на блискост и заедништво
- Регионална соработка заснована на заеднички потреби и интереси
- Посета и подобро запознавање на другите балкански земји
- Покажување искреност, емпатија и пријателство со другите балкански народи

Прашање 18: Изберете пет од наведените карактеристики кои според вас најдобро го опишуваат Европеецот.

- Слобода
- Демократија
- Човечки права
- Заштита на природата
- Грижа за социјално изнемоштените
- Еднаквост
- Висок стандард
- Низок стандард
- Безбедност
- Соработка
- Конфликт
- Расизам
- Диктатура

Прашање 19: Изберете пет од наведените карактеристики кои, според вас, најдобро опишуваат Бугарин/Грк/Македонец/Роман/Србин/Турчин.

Прашањето бр. 19 ги има истите понудени одговори како и прашањето бр. 18.

3.1.4 Истражувачки варијабли

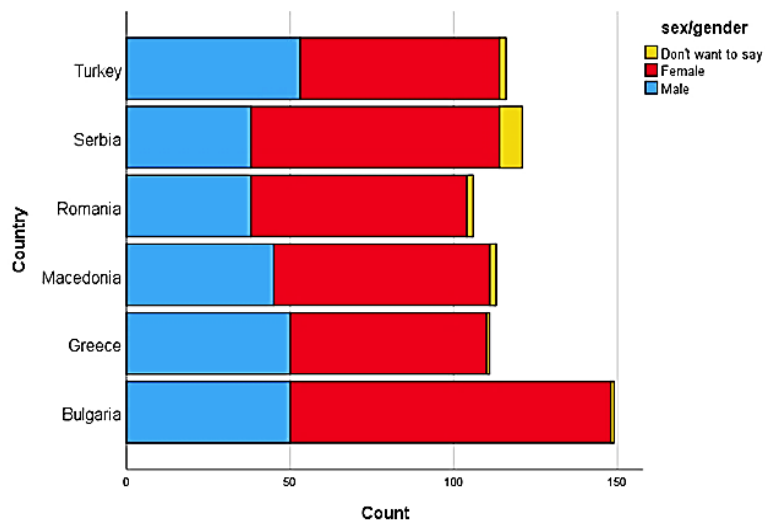
Со анкетниот прашалник се испитуваа зависните и независните варијабли. Зависните варијабли се однесуваат на 16 искази кои испитуваат шест различни начини на согледување и доживување на културните разлики, својствени за различни фази од развојот на интеркултурната чувствителност. Независните варијабли се однесуваат на општи податоци за испитаникот, кои ја вклучуваат земјата во која живеат испитаниците, членството во ЕУ, возраста и полот.

3.1.5 Опис на примерокот

Истражувачкиот примерок го сочинуваат студенти (18-30) и ученици (14-18) од Бугарија, Србија, Турција, Северна Македонија, Грција и Романија, вкупно 718 од нив. Бројот и националната структура на испитаниците се дадени во следната табела:

Земја	Број на испитаници	% учество
Република Бугарија	149	20.75
Република Србија	121	16.85
Република Турција	116	16.16
Република Северна Македонија	113	15.74
Република Грција	111	15.46
Република Романија	108	15.05
Вкупно	718	100.00

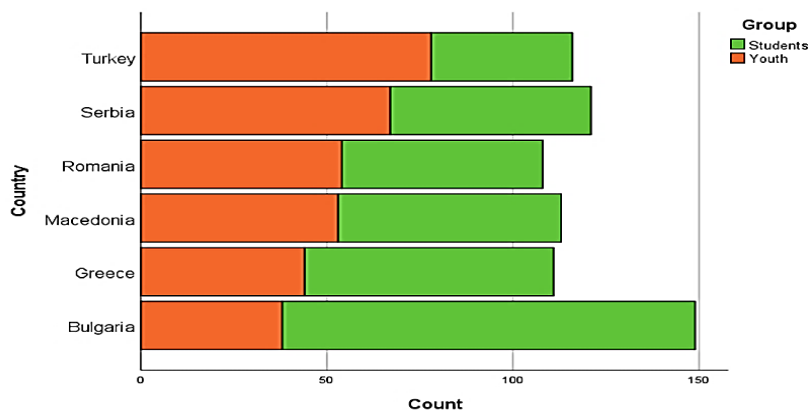
Од вкупно 718 испитаници, 427 или 59,47% се жени, 274 или 38,16% се мажи, додека 15 или 2,37% не сакале да се изразат по ова прашање. Кога оваа карактеристика на примерокот се набљудува по земји, постојат одредени разлики. Меѓу испитаниците, најмало учество на мажите е забележано во Бугарија, Романија и Србија, малку повисоко во Северна Македонија, потоа Грција и потоа Турција, со напомена дека меѓу испитаниците во сите

случаи има релативно поголемо учество на жените во споредба со на мажите. Даден е преглед на родовата структура на испитаниците по земја.

Што се однесува до возраста на испитаниците, од нивниот вкупен број, 384,

или 53,48% се студенти (19-30), додека 334, или 46,52% се ученици (14-18). Кога се гледа старосната структура на примерокот по земји, најголемо учество на ученици е забележано во Бугарија, а најмало во Турција и Србија. Графиконот од десната страна ја прикажува старосната структура на испитаниците по земја.

3.2 РЕЗУЛТАТИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО И ТОЛКУВАЊЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

3.2.1 Интеркултурна чувствителност во однос на припадноста кон земјата

3.2.1.1 Фаза на одбивање

Земја	Средна вредност	Стандардна девијација	Број
Бугарија	2.91	0.989	149
Грција	2.99	1.116	111
С.Македонија	2.96	1.012	113
Романија	2.30	1.232	108
Србија	2.88	1.275	121
Турција	2.96	1.182	116
Вкупно	2.84	1.153	718

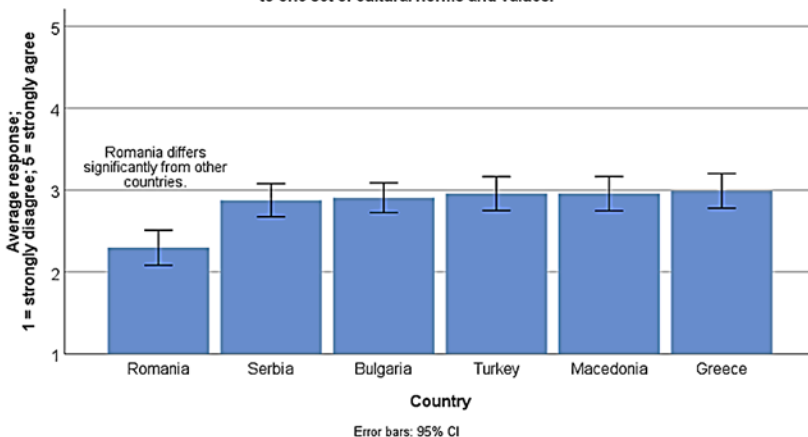
Анализата на добиените резултати покажува дека вредноста на аритметичката средина за фазата на негирање, Зависна променлива 1- **Културните разлики помеѓу мојата и европската култура се неважни и секој треба да се усогласи со еден збир на културни норми и вредности**, на ниво од целата група испитаници е 2,84, со просечна девијација од 1,153 (стандардна девијација) од аритметичката средина (види ја табелата лево). Споредбата на овој резултат со резултатите по земји покажува дека испитаниците од Романија постигнале аритметички просек од 2,30, што е значително понизок од просекот за целата група, а само овие испитаници, во споредба со сите други, забележале помала вредност на аритметичка средина во споредба со просечните групи. Сите останати резултати по земји имаат нешто повисока вредност од просечната и тоа: Србија – 2,88; Бугарија – 2,91; Турција и Северна Македонија – 2,96; Грција – 2,99. Ако го погледнеме опсегот помеѓу вредностите на дадените аритметички средини, најголемата аритметичка средина (Грција, 2,99) е за 23% повисока од најмалата аритметичка средина (Романија, 2,30).

Добиените податоци покажуваат дека младите од Романија имаат посилна перцепција за културната различност во споредба со нивните врстници од Србија, Бугарија, Северна Македонија, Турција и Грција (види графикон на десната страна). Ова укажува дека младите од Романија имаат поразвиена свест и посилна волја да го препознаат влијанието на културата врз комуникацијата и однесувањето. Според овие резултати од истражувањето, младите од Романија се поблиску до ставот каде што нивната сопствена култура не се

перципира како централна за доживување на реалноста. Ова, исто така, укажува дека нивните врсници од другите земји се повеќе „етноцентрични“, дека имаат позастапени искуства од типот „сите луѓе го перципираат светот на ист начин како мене“, т.е. став дека сите луѓе споделуваат исти верувања и норми. Овде треба да се истакне и дека недоволно

1 Cultural differences between my own and European cultures are unimportant, and everyone should conform to one set of cultural norms and values.

диференцираните категории преку кои човекот го конципира своето искуство со различностите не се исклучиво поврзани со културните прашања, туку и со имплицитното доделување на „потчовечки статус“, т.е. со идејата за

инхерентно супериорни и инфериорни групи. Главната пречка за развојот и прашањето што треба да се реши во оваа фаза е тенденцијата за избегнување на културните разлики, што е последица на малкуте и недоволно конкретни категории за дизајнирање искуства со културни разлики.

Земна	Средна вредност	Стандардна девијација	Б
Бугарија	2.42	1.085	149
Грција	2.71	1.065	111
С. Македонија	2.36	1.061	113
Романија	2.19	0.949	108
Србија	2.71	1.114	121
Турција	2.84	1.084	116
Вкупно	2.54	1.084	718

Следната зависна променлива со помош на која се осветлени основните карактеристики на интеркултурната чувствителност на испитаниците за фазата на негирање е „**Не постојат значителни разлики помеѓу бугарската/грчката/македонската/романската/српската/турската култура.**“ (Зависна променлива 2.) Анализата на добиените податоци покажува дека вредноста на аритметичката средина за овој исказ на ниво на целата група е 2,54, со стандардна девијација од 1,084 (види ја табелата лево). Споредбата на овој резултат по земја

покажува малку различни меѓусебни односи во споредба со резултатите добиени за претходното тврдење. Испитаниците од Романија и по ова прашање бележат најниска вредност на аритметичката средина, која изнесува 2,19. Сепак, за разлика од претходното тврдење, каде што тие беа единствената група која забележа потпросечен резултат, овојпат им се придружуваат испитаниците од Северна Македонија (2,36) и Бугарија (2,42). Испитаниците од Србија и Грција (двете групи по 2,71) и Турција (2,84) ја забележале натпросечната вредност на аритметичката средина по ова прашање. Кога се гледа опсегот помеѓу вредностите на дадените аритметички средини, за ова прашање најголемата аритметичка средина (Турција, 2,84) е за 23% повисока од најмалата аритметичка средина (Романија, 2,19).

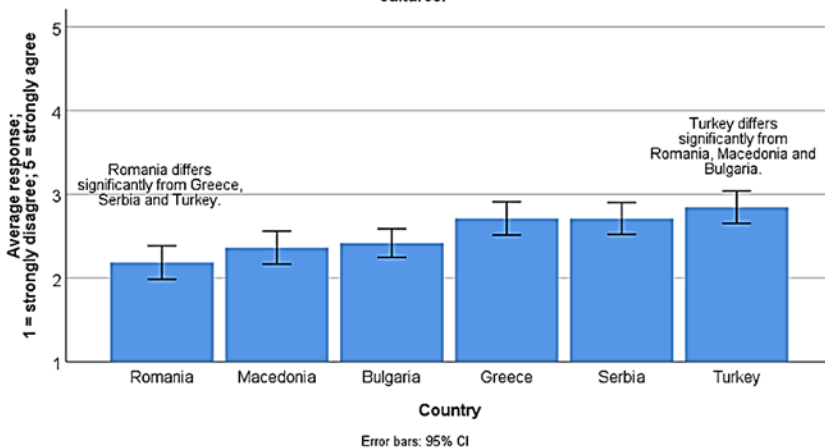
Добиените податоци покажуваат дека младите луѓе од Романија - исто така во овој случај - во споредба со другите испитаници, имаат посилна перцепција за културната различност во споредба со нивните врстници од други земји (види графикон подолу). Овој пат е поизразен во однос на резултатите на испитаниците од Грција, Србија и Турција, а значително помалку во однос на испитаниците од Северна Македонија и Бугарија. Она што е исто и во двата случаи е етноцентристичката позиција на Грција, Србија и Турција, со тоа што и во двата случаи овој став најсилно го изразуваат испитаниците од Турција. Треба да се има предвид дека во такви случаи различноста не се доживува, или се доживува во форма на широки, малку диференцирани категории на „други“: странци, мигранти итн. Амбивалентната позиција на Северна Македонија и Бугарија во однос на првата и второто прашање укажува на потребата, во понатамошната работа со испитаниците од овие земји, подетално да се испита застапеноста и диференцијацијата на специфичните категории за стекнување искуства со културни разлики. Во оваа смисла, користењето на постојните искуства и искуства од културната различност на младите од Романија претставува еден вид можност

да се работи на развој на интеркултурна чувствителност како основа за квалитетна

интеркултурна

комуникација.

2 There are no significant differences between Bulgarian/ Greek/ Macedonian/ Romanian/ Serbian/ Turkish cultures.

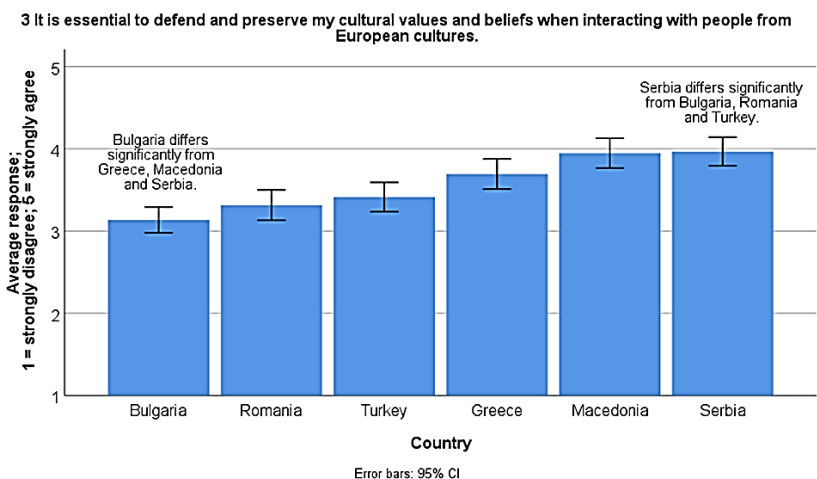
3.2.1.2 Фаза на одбрана

Земја	Средна вредност	Стандардна девијација	Број
Бугарија	3.13	0.984	149
Грција	3.69	0.980	111
С.Македонија	3.95	0.953	113
Романија	3.31	0.944	108
Србија	3.97	0.785	121
Турција	3.41	1.173	116
Вкупно	3.56	1.025	718

Анализата на добиените резултати за фазата на одбрана, зависна променлива 3- **Од суштинско значење е да ги бранам и зачувам моите културни вредности и верувања при интеракција со луѓе од европските култури**, покажува дека аритметичката средина за целата група испитаници е 3,56, со стандардна девијација од 1,025 (видете ја табелата лево). Споредбата на овој резултат со резултатите постигнати од државите и овие резултати меѓу себе укажува на следново: испитаниците од Бугарија (3,13), Романија (3,31) и Турција (3,41) забележале потпросечни аритметички средни вредности за ова прашање. Другите групи испитаници бележат натпросечни вредности на аритметичката средина, при што испитаниците од Грција имаат резултат од 3,69, испитаниците од Северна Македонија - 3,95 и испитаниците од Србија - 3,97. Ако го погледнеме распонот помеѓу вредностите на

дадените аритметички средини, во ова прашање најголемата аритметичка средина (Србија, 3,97) е за 21% повисока од најмалата аритметичка средина (Бугарија, 3,13).

Добиените податоци укажуваат дека испитаниците од Бугарија, Романија и Турција се помалку склони кон етноцентрична одбрана од влијанието на оние разлики кои се перципираат како закана за нивниот сопствен светоглед и идентитет, во споредба со испитаниците од Грција и Северна Македонија, а особено од Србија. Во исто време, ова укажува дека испитаниците од Грција, Северна Македонија и Србија почесто прибегнуваат

кон негативна оценка на „другите“ во одбрана на сопствениот светоглед и идентитет. И ова често се доживува како супериорност на сопствената културна група. Заклучокот е дека - според добиените податоци -

младите од Грција, Северна Македонија и Србија се помалку способни од другите испитаници да согледаат одредени, очигледни културни разлики. Категориите што тие ги формираа во тој процес се поопшти во споредба со аналози на други групи и со помалку развиено разбирање за вредноста и влијанието на контекстот во кој настанаа разликите. Членовите на овие групи испитаници почесто се наоѓаат во ситуација кога ги перцепираат „другите“ како оние кои на некој начин ги загрозуваат интересите на сопствената група (на пример, при вработување, примање социјална помош). Но и како оние на кои им е потребна помош за да почнат да живеат на начин кој се приближува до животниот стил на супериорна група. Припадниците на малцинските групи во оваа фаза се обидуваат да го заштитат сопственото искуство на идентитетот од заканата од асимилација. Решавањето на оваа фаза подразбира признавање на хуманоста подеднакво за сите луѓе без разлика на различностите.

Анализа на добиените резултати за фазата на одбрана, зависна променлива 4- **Треба да ги бранам моите културни практики и традиции кога ќе се сретнам со личност од бугарска, грчка, македонска, романска, српска и турска култура** (секој партнер го

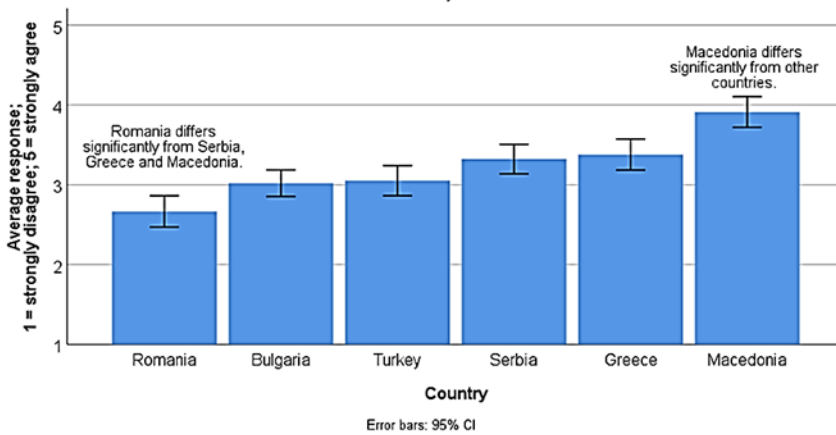
отстранува своето име од списокот овде), покажува дека вредноста на аритметичката средина за

Земја	Средна вредност	Стандардна девијација	Број
Бугарија	3.02	0.990	149
Грција	3.38	1.071	111
С.Македонија	3.91	0.987	113
Романија	2.67	0.927	108
Србија	3.32	1.026	121
Турција	3.05	1.208	116
Вкупно	3.22	1.099	718

целата група на испитаници е 3,22, со стандардна девијација од 1,099 (видете ја табелата лево). За ова прашање најниска вредност на аритметичката средина имаа испитаниците од Романија – 2,67, потоа од Бугарија (3,02) и од Турција (3,05). Гледано во однос на резултатите за претходната зависна променлива, испитаниците од Романија и Бугарија само ги сменија местата, а тие, заедно со испитаниците од Турција, сè уште ги сочинуваат единствените три групи кои забележаа потпросечни резултати за овие две изјави во однос на вредноста на аритметичкиот просек за целата група. Натпросечни резултати забележаа испитаниците од Србија (3,32), Грција (3,38) и особено од Северна Македонија (3,91). Ако го погледнеме опсегот помеѓу вредностите на дадените аритметички средини, во ова прашање најголемата аритметичка средина (Северна Македонија, 3,91) е за 32% повисока од најмалата аритметичка средина (Романија, 2,67).

Добиените резултати потврдуваат дека испитаниците од Романија, Бугарија и Турција формираат група која, во овој поглед, во рамките на целата група испитаници е помалку соочена со желбата за етноцентрична одбрана од влијанието на оние разлики кои се перципираат како закана за нивните сопствен поглед на светот и идентитетот (види графикон десно). Исто така, кога станува збор за овој аспект на интеркултурна чувствителност, испитаниците од Србија, Грција и особено од Северна Македонија се наоѓаат во ситуација кога често прибегнуваат кон негативна оценка на „другите“ во одбрана на сопствениот светоглед и идентитет. Резултатите покажуваат дека тие се помалку способни од другите испитаници да согледаат одредени, очигледни културни разлики. На ист начин, категориите што ги формирале во тој процес се поопшти во споредба со аналози

4 I need to defend my cultural practices and traditions when I meet with a person from Bulgarian, Greek, Macedonian, Romanian, Serbian, and Turkish cultures (each partner will remove their nation's name from the list here).

на други групи и со помалку развиено разбирање за вредноста и влијанието на контекстот во кој настанале разликите. Исто така, треба да се истакне дека решавањето на оваа фаза подразбира признавање на човечноста во еднаква

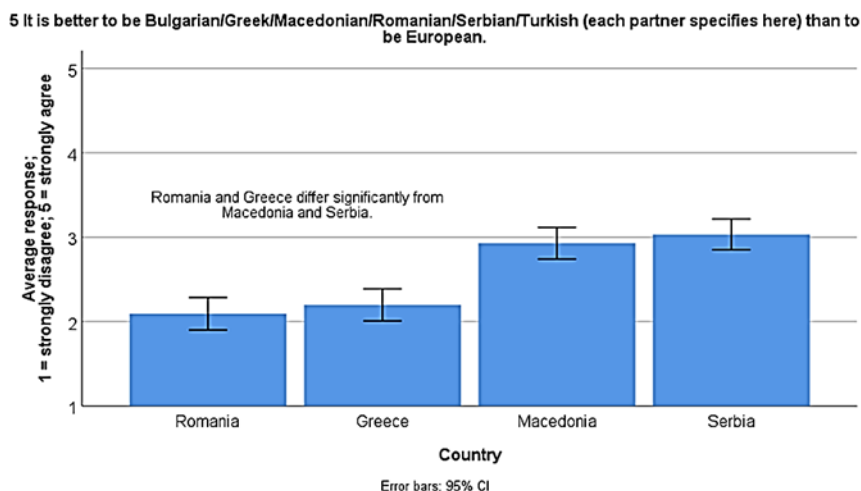
мера на сите луѓе, без разлика на различностите.

Земја	Средна вредност	Стандардна девијација	Број
Бугарија	3.30	1.085	148
Грција	2.20	0.861	111
С.Македонија	2.93	0.997	113
Романија	2.09	0.849	108
Србија	3.03	1.271	121
Турција	2.98	1.312	116
Вкупно	2.79	1.169	717

Анализа на добиените резултати за одбранбената фаза, зависна променлива 5- **Подобро е да се биде Бугарин/Грк/Македонец/Романец/Србин/Турчин** (секој партнер назначува овде) отколку да се биде Европеец, покажува дека вредноста на аритметичката средина за целата група на испитаници е 2,79, со стандардна девијација од 1,169 (види ја табелата лево). Гледано по одделни групи испитаници, најниска вредност на аритметичката средина забележале испитаниците од Романија (2,09), додека подпросечни вредности во однос на просекот на целата група забележале и испитаниците од Грција (2,20). Сите други групи испитаници имаат натпросечни вредности во однос на просекот за целата група, и тоа: Северна Македонија - 2,93; Турција – 2,98; Србија – 3,03; и Бугарија – 3.30. Ако го погледнеме опсегот помеѓу вредностите на дадените аритметички средини, за ова прашање

најголемата аритметичка средина (Бугарија, 3,30) е за 37% повисока од најмалата аритметичка средина (Романија, 2,09).

Добиените податоци укажуваат дека и испитаниците од Романија се во ситуација кога помалку се соочуваат со желбата за етноцентрична одбрана од влијанието на оние разлики кои се перципираат како загрозување на сопствениот светоглед и идентитет (види графикон на

десната страна). Овде им се придружуваат испитаниците од Грција, што значително ја менува нивната позиција во однос на позицијата што им беше доделена во рамките на претходните две зависни променливи. Во оваа прилика, значително беше променет ставот на испитаниците од Бугарија и Турција, кои забележаа подгранични аритметички средни вредности за претходните две зависни променливи. Сега тие се класифицирани во група која почесто прибегнува кон негативна оценка на „другите“ во одбрана на сопствениот поглед на светот и сопствениот идентитет. Овие амбивалентни резултати за Бугарија и Турција во текот на развивањето бараат стратегија за решавање на оваа фаза подетално да се разгледаат позициите на Бугарија и Турција во оваа фаза од развојот на интеркултурната чувствителност². Кога станува збор за позицијата на Северна Македонија и Србија, тие се компатибилни со позициите постигнати во рамките на претходните две зависни варијабли.

2

Видете преглед на недоследности во примената на прашалникот „Јас и Европа“.

3.2.1.3 Фаза на минимизирање

Анализата на добиените податоци за фазата на минимизирање, зависна променлива 6: **Културните разлики меѓу мојата и европската култура се минимални и може да се игнорираат или занемарат во комуникацијата и интеракциите**, покажува дека резултатите содржат нелогичности што произлегле од недоследности во формулацијата на прашањето бр. 6 од прашалникот „Јас и Европа“. Описната статистика за зависната променлива 6 е дадена во

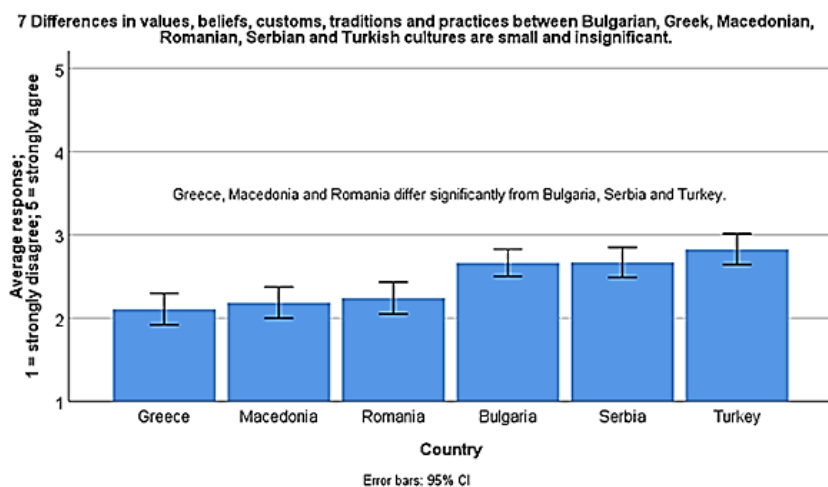
Земја	Средна вредност	Стандардна девијација	Број
Бугарија	3.28	1.108	149
Грција	3.08	0.964	111
С.Македонија	2.92	1.062	113
Романија	3.11	1.053	108
Србија	2.98	1.095	121
Турција	2.78	1.200	116

табелата лево. Затоа, овој аспект од развојот на интеркултурната чувствителност на испитаниците ќе биде осветлен со анализа на резултатите и толкување на други прашања поврзани со фазата на минимизирање.

Земја	Средно	Стандардна Девијација	Број
Бугарија	2.66	1.011	149
Грција	2.11	0.994	111
С.Македонија	2.19	0.892	113
Романија	2.24	1.003	108
Србија	2.67	0.995	121
Турција	2.83	1.159	116
Вкупно	2.47	1.046	718

Анализа на добиените податоци за фазата на минимизирање, зависна променлива 7: **Разликите во вредностите, верувањата, обичаите, традициите и практиките меѓу бугарската, грчката, македонската, романската, српската и турската култура се мали и незначителни**, покажува дека вредноста на аритметичката средна вредност за целата група е 2,47, со стандардна девијација од 1,046 (видете ја табелата лево). Гледано по одделни групи на испитаници, испитаниците од Грција (2,11), Северна Македонија (2,19) и Романија

(2,24) забележале најниска, а во исто време и потпросечна вредност на аритметичката средина. Податоците за другите групи испитаници покажуваат дека испитаниците од Бугарија (2,66), Србија (2,67) и Турција (2,83) имаат натпросечни резултати. Ако го погледнеме распонот помеѓу вредностите на дадените аритметички средини, во ова прашање најголемата аритметичка средина (Турција, 2,83) е за 25,5% повисока од најмалата аритметичка средина (Грција, 2,11).

Добиените податоци покажуваат дека испитаниците од Грција, Северна Македонија и Романија поретко од другите испитаници, се наоѓаат во ситуација кога ги минимизираат, па дури и ги банализираат

разликите меѓу луѓето, или пренагласуваат сличностите и универзалност на различните појави. Тоа почесто го изразуваат испитаниците од Србија, Бугарија и Турција. Карактеристично за сите испитаници кои се во оваа фаза на развој на интеркултурна чувствителност е дека од нивна гледна точка културата може да се појави како од второстепена важност во однос на биолошките сличности меѓу луѓето или дека сите луѓе се слични во однос на нивните потреби, мотивација за постигнување успех, стремеж кон слобода и индивидуалност, религиозно искуство и сл. Несомнено, манифестирањето на овие гледишта е поприсутно кај испитаниците со повисока вредност на аритметичкиот просек, а во овој случај се работи за испитаници од Србија, Бугарија и Турција. Ова исто така важи и за употребата на различни економски, верски, политички и психолошки концепти, кои се применуваат во најразновидните ситуации (на пр. „сите луѓе се Божји деца“, „секој би сакал да живее во демократија“ итн) каде што се занемарува дека и овде се работи за наметнување на сопствената културна референтна рамка. Решавањето на оваа фаза подразбира промена од позиција во која сопствената култура се перципира како централна за доживување на

реалноста до позиција каде што е ставена во контекст на постоењето на други култури кои претставуваат алтернативни и подеднакво вредни начини на перцепција на реалноста.

3.2.1.4 Фаза на прифаќање

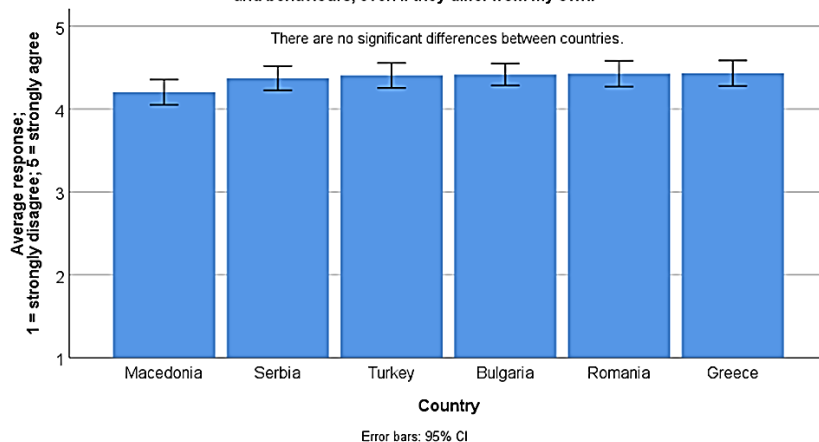
Земја	Средна вредност	Стандардна девијација	Број
Бугарија	4.42	0.772	149
Грција	4.43	0.816	111
С.Македонија	4.20	0.918	113
Романија	4.43	0.919	108
Србија	4.37	0.672	121
Турција	4.41	0.854	116
Вкупно	4.38	0.826	718

Анализа на добиените податоци за фазата на прифаќање, зависна променлива 8: **При интеракција со луѓе од европските култури, се обидувам да ги разберам и почитувам нивните вредности, верувања и однесувања, дури и ако тие се разликуваат од моите,** покажува дека вредноста на аритметичката средина за целата група на испитаници е 4,38, со стандардна девијација од 0,826. Гледано од поединечни групи испитаници, кај испитаниците од Северна Македонија (4,20) и Србија (4,37) забележале нешто пониска вредност на аритметичката средина. Други групи испитаници бележат натпросечни вредности и тоа: Турција – 4,41; Бугарија – 4,42; Грција и Романија - 4,43. Ако го погледнеме распонот помеѓу вредностите на дадените аритметички средини, во ова прашање

најголемата аритметичка средина (Грција и Романија, 4,43) е само 5% повисока од најмалата аритметичка средина (Северна Македонија, 4,20).

Добиените податоци покажуваат дека испитаниците имаат единствена перцепција за

8 When interacting with people from European cultures, I try to understand and respect their values, beliefs, and behaviours, even if they differ from my own.

културните разлики. Според резултатите за оваа зависна променлива, тие ја перципираат сопствената култура и светоглед (верувања, вредности, норми) како нешто сложено како и секоја друга култура (види графикон подолу). Тоа

значи дека испитаниците јасно ги согледуваат разликите во однос на однесувањето, нормите кои го регулираат однесувањето, како и клучните вредности.

Тоа исто така значи дека тие имаат разбирање и вреднување на постоечките разлики во вредностите, односно самиот „релативизам на вредности“. Кога негативно ги оценуваат туѓите постапки, тие се свесни дека личноста или групата што негативно ја оценуваат се сложени како и нивните. Тие, исто така, сфаќаат дека разликите што ги ценат негативно, од перспектива на друга култура, може да се вреднуваат позитивно и дека тоа е исто така легитимна и разбирлива позиција. Луѓето во оваа фаза често имаат искуство на „етичка парализа“, како последица на прифаќањето на позицијата на вредносна релативност.

Земја	Средна вредност	Стандардна девијација	Број
Бугарија	4.17	0.777	149
Грција	3.96	0.762	111
С.Македонија	3.88	0.853	113
Романија	4.54	0.603	108
Србија	4.20	0.737	121
Турција	4.17	0.837	116
Вкупно	4.15	0.790	718

Анализа на добиените податоци за фазата на прифаќање, зависна променлива 9- **Кога ќе се соочам со културните разлики помеѓу бугарската, грчката, македонската, романската, српската и турската култура, се обидувам да најдам заеднички јазик и да ја ценам различноста**, покажува дека вредноста на аритметичката средина за целата група е 4,15, со стандардна девијација од 0,790 (види табела). Гледано по групи, испитаниците од Северна Македонија (3,88) и Грција (3,96) забележале потпросечни вредности на аритметичката средина, додека натпросечните вредности забележале испитаниците од Турција и Бугарија (4,17), Србија (4,20) и особено Романија (4,54). Ако го погледнеме распонот помеѓу вредностите на дадените аритметички средини, во ова прашање најголемата аритметичка средина (Романија, 4,54) е за 16% повисока од најмалата аритметичка средина (Северна Македонија, 3,88).

За разлика од резултатите добиени во рамките на претходната зависна променлива, податоците за оваа зависна променлива покажуваат дека во рамките на целата група испитаници постојат одредени разлики во способноста за прифаќање на различноста. Во оваа смисла, податоците добиени за оваа зависна променлива покажуваат дека испитаниците од Романија (најчесто), а потоа и испитаниците од Србија, Бугарија и Турција, имаат малку поголема способност да ги прифатат културните разлики во споредба со испитаниците од Северна Македонија и Грција. Имено, тие ја перципираат сопствената култура и светоглед (верувања, вредности, норми) поцелосно од другите како нешто исто толку сложено како и секоја друга култура (види графикон подолу). Ова дополнително значи дека, во споредба со испитаниците од Северна Македонија и Грција, тие појасно ги согледуваат разликите во однос на однесувањето, нормите што го регулираат однесувањето, како и клучните вредности. Исто така, тоа значи дека тие имаат нешто поцелосно разбирање и нешто поголемо вреднување на постоечките разлики во вредностите, односно самиот „вредносен релативизам“. Кога негативно ги оценуваат туѓите постапки, тие имаат малку поразвиена свест дека личноста или групата што негативно ја оценуваат се сложени како и нивните. Исто така, тие имаат малку појасно разбирање дека разликите што ги ценат негативно, од перспектива на друга култура, може да се вреднуваат позитивно и дека тоа е исто така легитимна и разбирлива позиција. Испитаниците кои доаѓаат од Северна Македонија и Грција нешто почесто доживуваат „етичка парализа“, како последица на прифаќањето на позицијата на вредносна релативност.

Треба да се напомене дека во рамките на оваа зависна променлива дојде до промена на првобитната позиција на Грција, што укажува на потребата подетално да се испитаат причините за тоа.

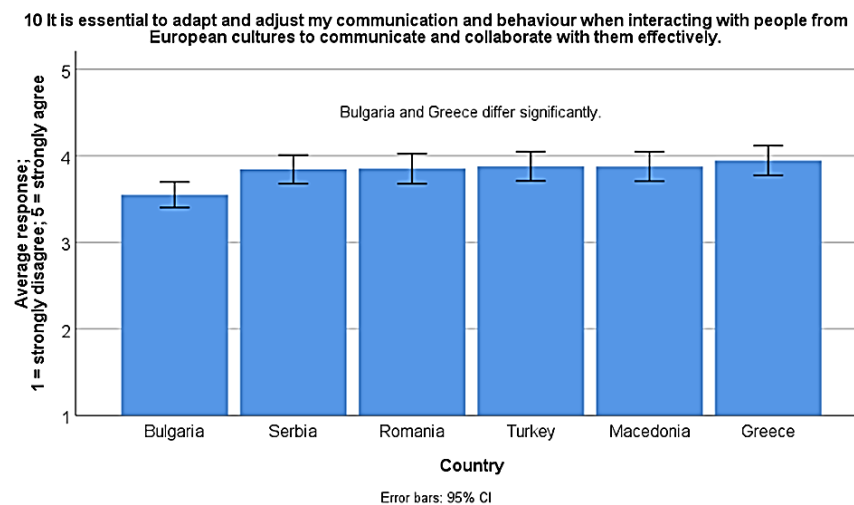
3.2.1.5 Фаза на прифаќање

Земја	Средна вредност	Стандардна девијација	Број
Бугарија	3.55	0.955	149
Грција	3.95	0.872	111
С.Македонија	3.88	0.825	113
Романија	3.85	1.012	108
Србија	3.84	0.904	121
Турција	3.88	0.938	115
Вкупно	3.81	0.928	717

Анализа на добиените податоци за фазата на прифаќање, зависна променлива 10-**Неопходно е да се приспособам и приспособам мојата комуникација и однесување при интеракција со луѓе од европските култури за ефективно да комуницирам и да соработувам со нив**, покажува дека вредноста на аритметичката средина за целата група е 3,81, со стандардна девијација од 0,928 (видете ја табелата лево). Гледано по групи испитаници, натпросечните вредности на аритметичката средина бележат сите групи испитаници, освен испитаниците од Бугарија (3,55). Испитаниците од Грција (3,95) забележале највисока вредност на аритметичката средина за оваа зависна променлива, а потоа следат испитаниците од Северна Македонија и Турција (3,88), Романија (3,85) и Србија (3,84). Ако го погледнеме опсегот помеѓу вредностите на дадените аритметички средини, во ова прашање најголемата аритметичка средина (Грција, 3,95) е за 10% повисока од најмалата аритметичка средина (Бугарија, 3,55).

Добиените податоци покажуваат дека испитаниците почнале да градат разбирање за различноста карактеристична за другите културни рамки и да развиваат компетенции во интеракција со лица чие културно потекло се разликува. Испитаниците од Грција напреднаа малку повеќе овој пат, по што следеа групи на испитаници од Северна Македонија и Турција, како и испитаници од Србија. Според добиените податоци, испитаниците од

Бугарија во овој поглед заостануваат нешто зад просекот за групата испитаници. Во овој сложен процес се воспоставува заедничко културно значење. Ако ова продолжи континуирано, тогаш ќе се создаде основа за развој на бикултурализмот, односно мултикултурализмот. Она што е клучно во овој процес е да се развие способноста за разбирање на туѓиот светоглед, што е суштината на емпатијата. Следниот чекор во тој процес е меѓусебната адаптација, каде што културните двигатели можат да се доживеат себеси во „туѓа кожа“, притоа задржувајќи го сопствениот идентитет.

Земја	Средна вредност	Стандардна девијација	Број
Бугарија	3.36	1.000	149
Грција	2.80	1.025	111
С.Македонија	2.46	0.982	113
Романија	3.02	0.995	108
Србија	2.90	1.060	121
Турција	2.54	0.976	115
Вкупно	2.87	1.051	717

Анализа на добиените податоци за фазата на прифаќање, зависна променлива 11- **Во моите интеракции со луѓе од бугарска, грчка, македонска, романска, српска и турска култура, тежнеам да го прилагодам моето однесување или стил на комуникација за да**

се вклопам во овие култури со избегнувајќи ги моите културни практики и очекувања, покажува дека вредноста на аритметичката средина за целата група е 2,87, со стандардна девијација од 1,051. (видете ја табелата). Гледано по групи испитаници, највисока аритметичка вредност забележале испитаниците од Бугарија (3,36), по што следат испитаниците од Романија (3,02) и Србија (2,90). Испитаниците од Северна Македонија и Грција забележале потпросечни вредности во овој поглед. Во ова прашање најголемата аритметичка средина (Бугарија, 3,36) е за 27% повисока од најмалата аритметичка средина (Северна Македонија, 2,46).

Добиените податоци за оваа зависна променлива се засноваат на неконзистентна примена на Прашалникот „Јас и Европа“ во одредени фази од работата. Поради овие причини нивното правилно толкување не е можно. Во дадената ситуација, сознанијата за карактеристиките на интеркултурната чувствителност на испитаниците, кои се добиени во рамки на разгледувањето на зависната променлива бр. 10.

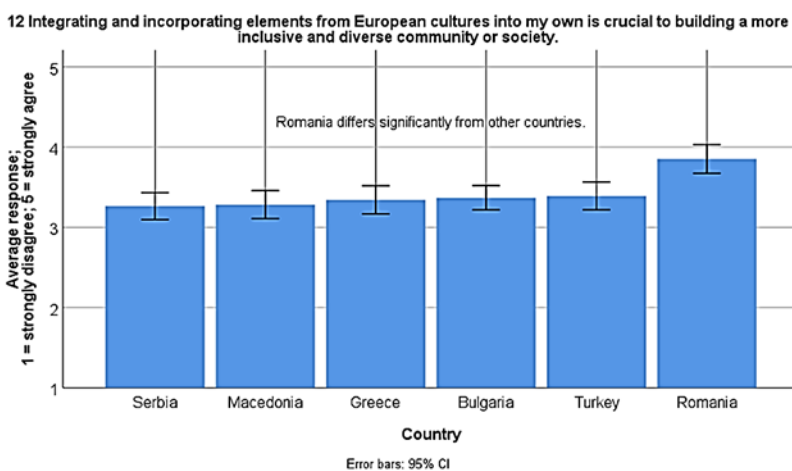
3.2.1.6 Фаза на интеграција

Земја	Средна вредност	Стандардна Девијација	Број
Бугарија	3.37	1.022	149
Грција	3.34	0.889	111
С.Македонија	3.28	0.891	113
Романија	3.85	0.759	108
Србија	3.26	1.023	121
Турција	3.39	1.006	115
Вкупно	3.41	0.960	717

Анализа на добиените податоци за фазата на интеграција, зависна променлива 12- **Интегрирањето и инкорпорирањето на елементи од европските култури во мојата е клучно за градење на поинклузивна и разновидна заедница или општество**, покажува дека вредноста на аритметичката средина за целата група е 3.41, со стандардна девијација од 0.960 (види ја табелата лево). Гледано по одделни групи на испитаници, натпросечната вредност ја забележуваат само испитаниците од Романија, додека сите други групи

испитаници бележат вредности кои се под просекот за целата група, и тоа: Турција - 3,39; Бугарија - 3,37; Грција – 3,34; Северна Македонија – 3,28; Србија – 3,26. Во ова прашање најголемата аритметичка средина (Романија, 3,85) е за 15% повисока од најмалата аритметичка средина (Србија, 3,26).

Добиените податоци покажуваат дека испитаниците од Романија се во позиција да набљудуваат различни ситуации и погледи на светот од различни културни рамки. Тие можат, во зависност од околностите, да се движат од еден во друг културен контекст. Понатамошното развивање на интеркултурната чувствителност на оваа група испитаници

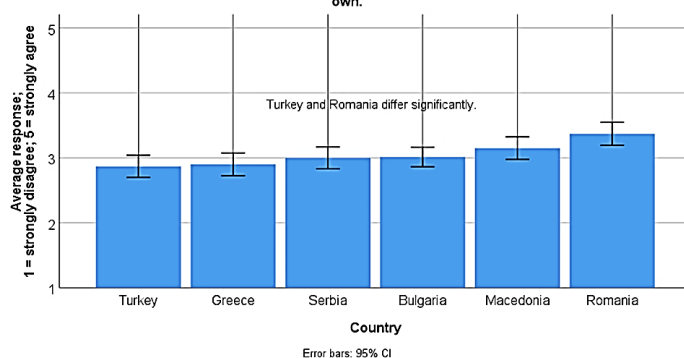
оди во насока на вистинско интеркултурно посредување и создавање можности за дејствување во различни, културно обликувани погледи на светот. Во однос на таа позиција (види графикон на десната страна), другите испитаници очекуваат понатамошни напори за

интегрирање на различни културни гледишта во едно. Ова од своја страна говори за меѓусебно компатибилните позиции на овие две групи испитаници. Тоа е можност да се задоволат потребите за интеркултурно учење на едната и на другата група во рамките на заедничкиот ангажман.

Земја	Средно	Стандардна	
		Девиијација	Број
Бугарија	3.01	0.966	149
Грција	2.90	0.981	111
С.Македонија	3.15	0.837	113
Романија	3.37	0.849	108
Србија	3.00	0.944	120
Турција	2.87	1.018	116
Вкупно	3.05	0.948	717

Анализа на добиените податоци за фазата на интеграција, зависна променлива 13- **Бидејќи бугарската, грчката, македонската, романската, српската и турската култура се вкрстуваат и влијаат една на друга во однос на јазикот, обичаите, традициите и вредностите, се обидувам да интегрирам аспекти од овие култури во мојата**, покажува дека аритметичката вредност за целата група испитаници е 3,05, со стандардна девијација од 0,948 (види ја табелата лево). Гледано по групи испитаници, испитаниците од Романија (3,37) и од Северна Македонија (3,15) бележат натпросечна вредност на аритметичкиот просек за оваа зависна променлива. Останатите групи испитаници имаат потпросечни резултати во овој поглед, и тоа: Бугарија (3,01), Србија (3,00), Грција (2,90) и Турција (2,87). Ако го погледнеме опсегот помеѓу вредностите на дадените аритметичко средство, во ова прашање најголемата аритметичка средина (Романија, 3,37) е за 15% повисока од најмалата аритметичка средина (Турција, 2,87).

13 Since Bulgarian, Greek, Macedonian, Romanian, Serbian, and Turkish cultures intersect and influence each other in terms of language, customs, traditions, and values, I try to integrate aspects of these cultures into my own.

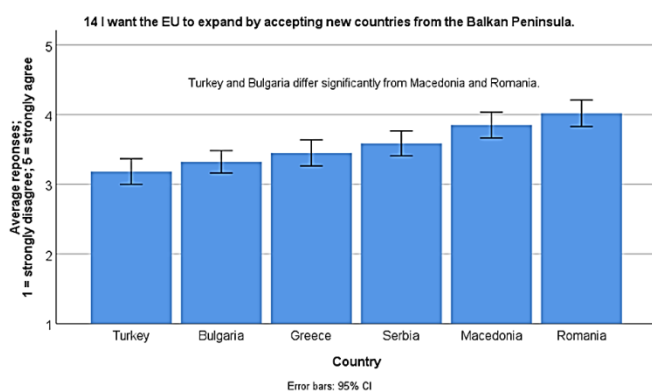
Добиените резултати покажуваат дека и со оваа зависна променлива, испитаниците од Романија имаат водечка позиција кога станува збор за способноста за преминување од една културна рамка во друга. Во таа насока, им се придружуваат и испитаниците од Северна

Македонија. Позицијата на другите групи на испитаници е непроменета во однос на онаа утврдена во разгледувањето на зависната променлива 12.

Земја	Средна вредност	Стандардна Девијација	Број
Бугарија	3.32	0.864	149
Грција	3.45	0.970	111
С.Македонија	3.85	1.063	113
Романија	4.02	0.710	108
Србија	3.59	1.202	121
Турција	3.18	1.144	115
Вкупно	3.55	1.041	717

Анализата на добиените податоци за фазата на интеграција, зависна променлива 14- **Сакам ЕУ да се прошири со прифаќање нови земји од Балканскиот Полуостров**, покажува дека вредноста на аритметичката средина за целата група на испитаници е 3,55, со стандардна девијација од 1,041 (види ја табелата лево). Гледано по групи испитаници, испитаниците од Романија (4,02), Северна Македонија (3,85) и Србија (3,59) забележале натпросечна вредност на аритметичката средина. Други групи испитаници забележале потпросечни вредности и тоа: Грција (3,45), Бугарија (3,32) и Турција (3,18). Во ова прашање најголемата аритметичка средина (Романија, 4,02) е за 18% повисока од најмалата аритметичка средина (Турција, 3,18).

Добиените податоци ја потврдуваат водечката позиција на испитаниците од Романија во

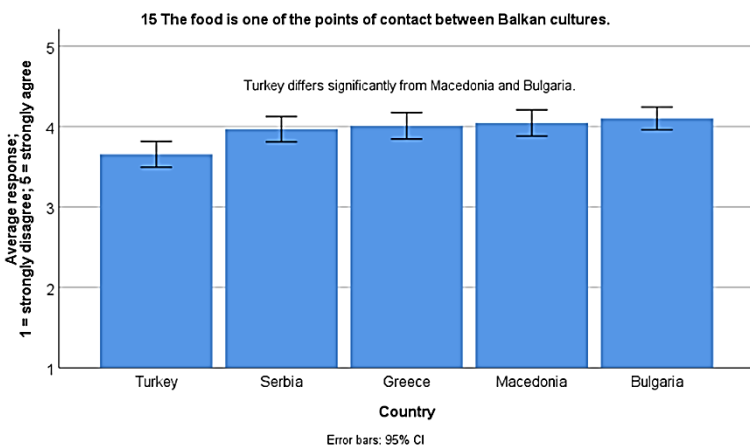
однос на способноста да дејствуваат од повеќе културни рамки. Испитаниците од Северна Македонија и Србија покажуваат нешто пониска вредност, но сепак натпросечно ниво на интеркултурна чувствителност во овој поглед. Ставот на другите групи испитаници за овој сегмент од

континуумот „етноцентризам-етнорелативизам“ остана непроменет во однос на претходните размислувања.

Земја	Средна вредност	Стандардна Девијација	Број
Бугарија	4.10	0.921	149
Грција	4.01	0.757	111
С.Македонија	4.04	0.849	113
Србија	3.97	0.836	121
Турција	3.66	1.014	116
Вкупно	3.96	0.893	610

Анализа на добиените податоци за фазата на интеграција, зависна променлива 15: **Храната е една од точките на допир меѓу балканските култури**, покажува дека вредноста на аритметичката средина за пет групи испитаници е 3,96, со стандардна девијација од 0,893 (види ја табелата лево). Гледано по групи на испитаници, натпросечните вредности на аритметичките просеци по ова прашање ги забележуваат сите групи, освен испитаниците од Турција (3,66). Испитаниците од Бугарија (4,10), потоа од Северна Македонија (4,04), Грција (4,01) и Србија (3,97) забележале највисока оценка за оваа зависна променлива. Во ова прашање најголемата аритметичка средина (Бугарија, 4,10) е за 10% повисока од најмалата аритметичка средина (Турција, 3,66).

Добиените податоци главно говорат за етноцентричната положба на испитаниците од Турција. Ова е присутно во сите точки во кои се разгледува овој сегмент од прашањето за интеркултурна чувствителност на младите од Бугарија, Турција, Грција, Северна Македонија, Романија и Србија (види графикон од десната страна). Добиените податоци

главно говорат за етноцентричната позиција на испитаниците од Турција. Ова е присутно во сите точки во кои се разгледува овој сегмент од прашањето за интеркултурна чувствителност на младите од Бугарија, Турција, Грција, Северна Македонија, Романија и

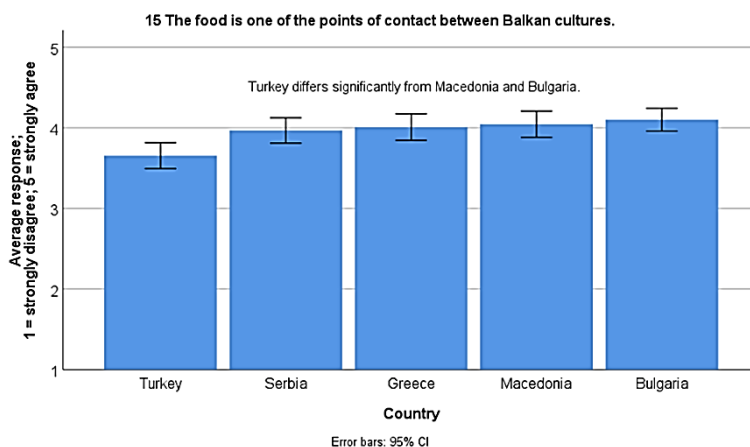
Србија (види графикон од десната страна).

Земја	Средна вредност	Стандардна девијација	број
Бугарија	3.61	0.928	149
Грција	3.68	0.936	111
С. Македонија	3.64	0.936	113
Романија	3.41	0.918	108
Србија	3.78	0.899	121
Турција	3.55	1.041	116
Вкупно	3.61	0.947	718

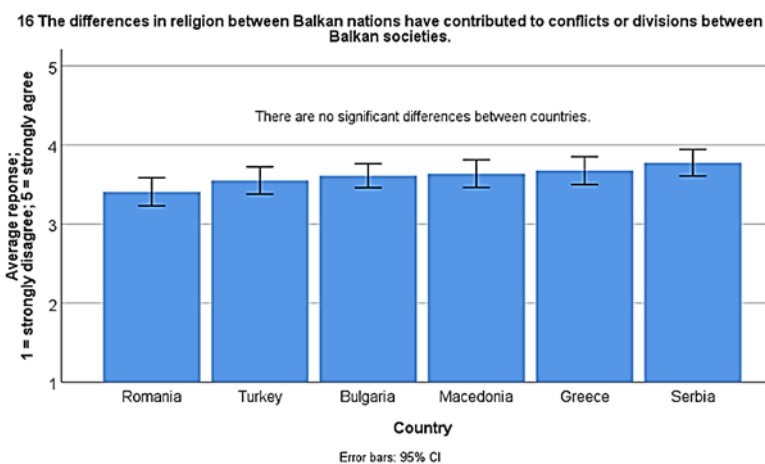
Анализа на добиените податоци за фазата на интеграција, зависна променлива 16: **Разликите во религијата меѓу балканските народи придонесоа за конфликти или поделби меѓу балканските општества,**

покажува дека вредноста на аритметичката средина за целата група е 3,61, со стандардна девијација од 0,947 (видете ја табелата лево). Гледано по групи испитаници, групите испитаници од Србија (3,78), Грција (3,68), Северна Македонија (3,64) и Бугарија (3,61)

бележат натпросечна или просечна вредност на аритметичката средина. Испитаниците од Романија (3,41) и Турција (3,55) забележале потпросечни вредности на аритметичката средина. Ако го погледнеме распонот помеѓу вредностите на дадените аритметичка средина, во ова прашање најголемата аритметичка средина (Србија, 3,78) е за 10% повисока од најмалата аритметичка средина (Романија,3,41).

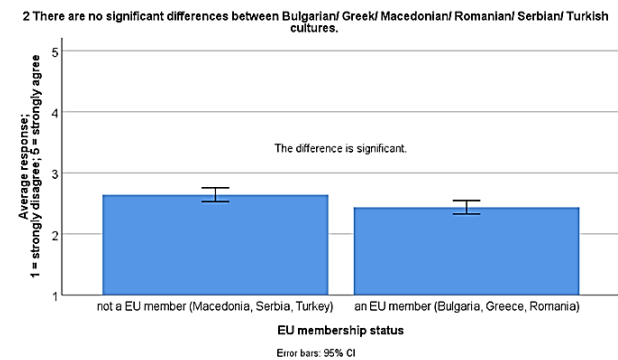
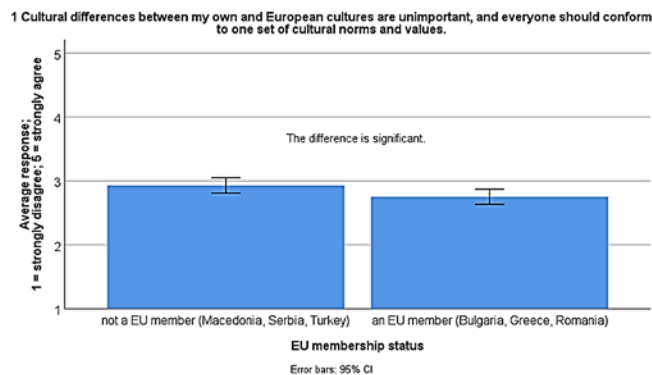
Добиените податоци бараат подетална анализа на промените во „етнорелативната“ позиција

на испитаниците. Резултатите за оваа зависна променлива донесоа целосна замена на основните групи на испитаници, во споредба со претходно опишаната ситуација.

3.2.2 Интеркултурна чувствителност во однос на членството во ЕУ

3.2.2.1 Фаза на одбивање

Добиените податоци за зависните варијабли бр. 1 и бр. 2 (видете ги графиконите десно и подолу) укажуваат дека младите од земјите членки на ЕУ имаат посилно искуство за културна разновидност во споредба со нивните врстници од земјите кои не се членки на ЕУ (види графикони подолу). Основната пречка за развојот и прашањето што треба да се реши во оваа фаза е тенденцијата да се избегнат културните разлики. Ова е последица на малиот број и недоволно специфични категории за концепирање на искуства со културни разлики.

Компатибилната позиција на двете главни групи на испитаници дава можност за заеднички ангажман за да се постигне напредок во развојот на интеркултурната чувствителност на двете групи.

3.2.2.2 Фаза на одбрана

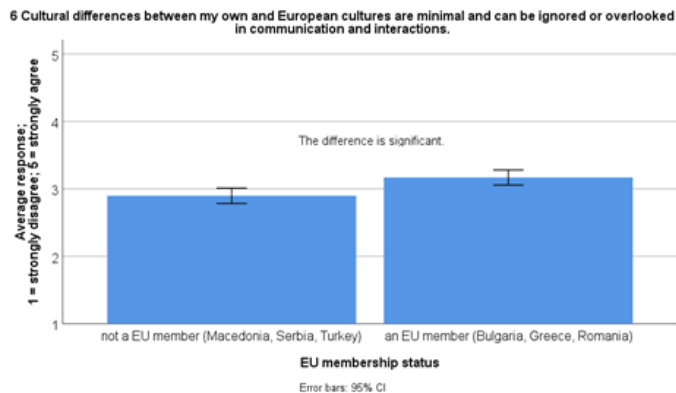
Добиените податоци за зависните променливи бр. 3, бр. 4 и бр. 5 (видете ги графиконите десно и подолу) сугерираат дека испитаниците од Бугарија, Романија и Грција, во споредба со испитаниците од Турција, Северна Македонија и Србија, значително помалку прибегнуваат кон етноцентрична одбрана од влијанието на тие разлики кои се перципираат како загрозувачки за нивниот сопствен светоглед и идентитет (видете го графиконот лево).

Тоа значи дека испитаниците кои доаѓаат од земји кои не се членки на ЕУ значително почесто прибегнуваат кон негативното вреднување на „другите“ во одбрана на сопствениот

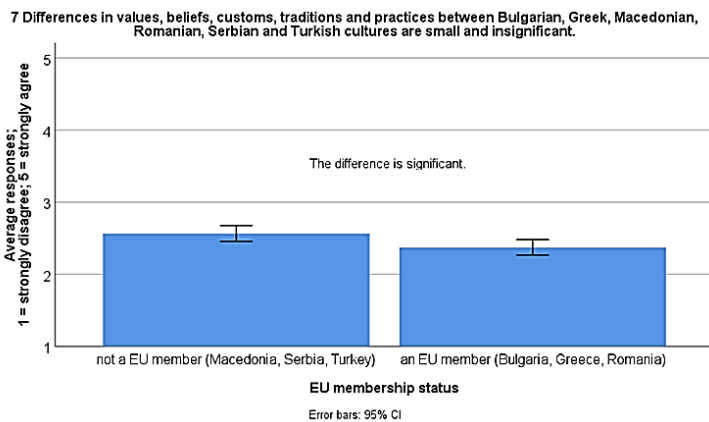

светоглед и идентитет. Суштината е дека испитаниците од овие земји се недоволно опремени да согледаат одредени, очигледни културни разлики, особено кога се споредуваат со испитаниците од земјите на ЕУ (видете го графикот на десната страна). Категориите што тие ги формираа во овој процес се значително поопшти во споредба со аналогните во другите групи и со помалку развиено разбирање за вредностите и влијанието на контекстот во кој настанаа разликите. Членовите на овие испитанички групи почесто се наоѓаат во ситуација кога ги перцепираат „другите“ како оние кои на некој начин ги загрозуваат интересите на сопствената група (на пример, при вработување, примање социјална помош). Компатибилната позиција на двете главни групи на испитаници дава можност за заеднички ангажман за да се постигне напредок во развојот на интеркултурната чувствителност на двете групи.

3.2.2.3 Фаза на минимизирање

Добиените податоци за зависните променливи бр. 6 и бр. 7 (видете ги графиконите десно и подолу) сугерираат дека испитаниците од земјите кои не се членки на ЕУ значително почесто се во ситуација кога ги намалуваат, па дури и ги

банализираат разликите меѓу луѓето, или ги пренагласуваат сличностите и универзалноста на различните појави. Во исто време, тие многу почесто тврдат од гледна точка дека културата е од второстепена важност во споредба со биолошките сличности меѓу

луѓето или дека сите луѓе се слични во однос на потребите што ги имаат, мотивацијата за успех, стремежот кон слободата и индивидуалноста, религиозни искуства итн. Решавањето

на оваа фаза подразбира промена од позицијата каде што сопствената култура се перципира како централна за доживување на реалноста до позиција каде што е ставена во контекст на постоењето на други култури кои претставуваат алтернативни и подеднакво вредни начини на гледање на реалноста. Меѓусебната соработка меѓу двете главни групи за подобрување на интеркултурната чувствителност отвора можност за напредок на двете.

3.2.2.4 Фаза на прифаќање

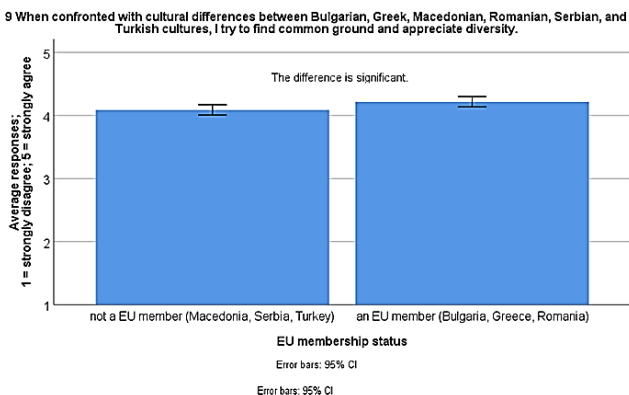
Добиените податоци за зависните променливи бр. 8, бр. 9 и бр. 10, (видете ги графиконите подолу) сугерираат дека испитаниците кои доаѓаат од земјите на ЕУ ја доживуваат

сопствената култура и светоглед (верувања, вредности, норми) како нешто подеднакво сложено како која било друга култура. Тие нешто појасно од нивните вршници од земјите кои не се членки на ЕУ ги согледуваат разликите во однос на однесувањето, нормите што го регулираат

однесувањето, како и клучните вредности. Исто така, тие покажуваат нешто подобро разбирање и поголема ценење на постоечките разлики во вредностите, или самиот „релативизам на вредности“. Кога негативно ги оценуваат туѓите постапки, тие имаат нешто појасна идеја дека личноста или групата што негативно ги оценуваат се сложени како и нивните. Тие природно разбираат дека разликите кои се негативно оценети, од перспектива на друга култура, можат позитивно да се вреднуваат и дека тоа е исто така легитимна и разбирлива позиција. Конечно, нешто поретко се соочуваат со феноменот на „етичка

парализа“, што е последица на прифаќањето на позицијата на вредносна релативност.

3.2.2.5 Фаза на адаптација

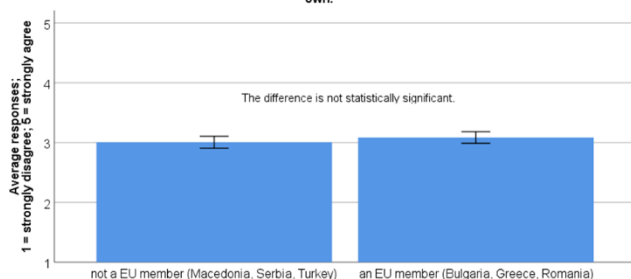
Добиените податоци за зависните варијабли бр. 11 и бр. 12 (видете ги графиконите десно и подолу) сугерираат дека испитаниците од земјите на ЕУ се

одлични во градењето на разбирање за различноста карактеристична за другите културни рамки. Тие, значително повеќе од нивните врсници од земјите кои не се членки на ЕУ, се вклучени во процеси каде се развиваат компетенции во интеракција со луѓе од различно културно потекло. Во овој сложен процес, тие научија нови начини на однесување кои се повеќе во согласност со различните погледи на светот и кои се додаваат во нивниот личен репертоар на однесувања. Исто така, во овој процес тие се здобија со способност за емпатија, т.е. разбирање на туѓиот светоглед, способност да искушат ситуација различна од онаа што е во согласност со нивниот културен идентитет. И, конечно, тие - во поголема мера од нивните врсници од земјите кои не се членки на ЕУ - можат да се потпрат на повеќе културни рамки.

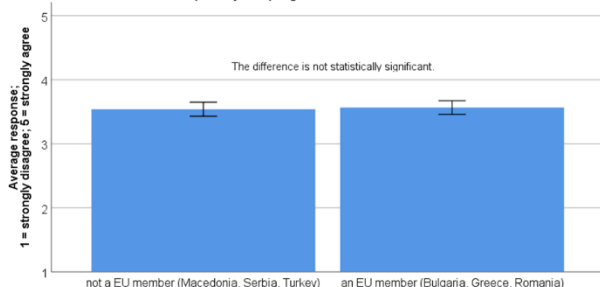
3.2.2.6 Фаза на интеграција

12 Integrating and incorporating elements from European cultures into my own is crucial to building a more inclusive and diverse community or society.

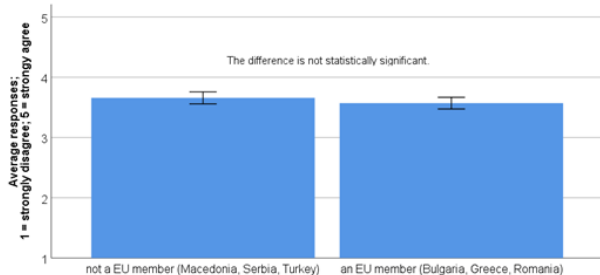
13 Since Bulgarian, Greek, Macedonian, Romanian, Serbian, and Turkish cultures intersect and influence each other in terms of language, customs, traditions, and values, I try to integrate aspects of these cultures into my own.

14 I want the EU to expand by accepting new countries from the Balkan Peninsula.

16 The differences in religion between Balkan nations have contributed to conflicts or divisions between Balkan societies.

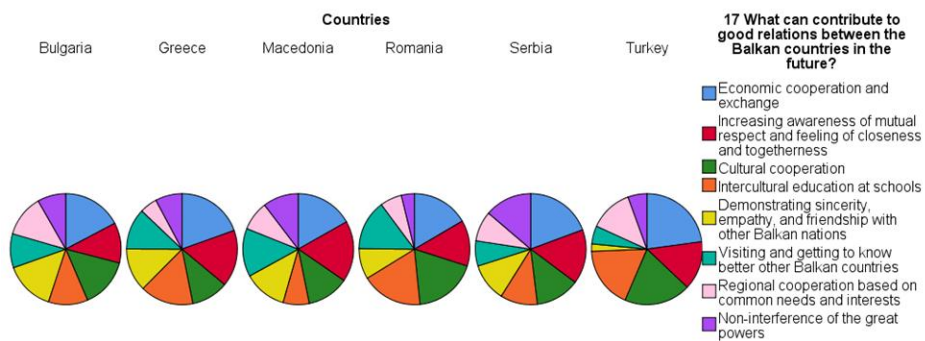
EU membership status
Error bars: 95% CI

Добиените податоци за зависните променливи бр. 12, бр. 13, бр. 14, бр. 15 и бр. 16 (видете ги графиконите десно и долу) сугерираат дека испитаниците од земјите на ЕУ, повеќе од нивните врсници од Србија, Северна Македонија и Турција, се обидуваат да интегрираат различни културни перспективи во една. Ова вклучува постојано преиспитување на сопствениот идентитет во однос на искуството стекнато низ животот. Во таква ситуација тие во поголема мера ја развиваат способноста да гледаат различни ситуации и светогледи од различни културни рамки. Тоа значи дека тие, во зависност од околностите, можат да преминат од еден во друг културен контекст. Од нивна страна, ова имплицира дека

испитаниците од Бугарија, Романија и Грција имаат многу посилни стимулации да го насочат сопствениот развој кон постигнување состојба на културен развој што може да се опише како „неприпадност на која било култура каде што тој/таа станува аутсајдер “. Постигнувањето на оваа состојба овозможува вистинско интеркултурно посредување и можност за дејствување во различни, културолошки, погледи на светот. Овде треба да се нагласи и дека податоците за зависната променлива бр. 15 не содржат одговори од испитаниците во Романија (не се внесени во Прашалникот), и дека со зависната променлива бр. 16 добиваме резултати каде што двете главни групи на испитаници се заменуваат нивните претходни позиции за „етноцентрично-етнорелативниот“ континуум.

3.2.3 Интеркултурна чувствителност во однос на припадноста на државата и членството во ЕУ

Добиените податоци за зависните варијабли бр. 17, бр. 18 и бр. 19 ги расветлуваат карактеристиките/разликите на интеркултурната чувствителност на испитаниците од перспектива на фазата на интеграција на Бенетовиот модел. Анализата на добиените

податоци за зависната променлива бр. 17 од перспектива на припадноста на државата (види го дијаграмот подолу) покажува дека кај сите групи испитаници, факторот Економска

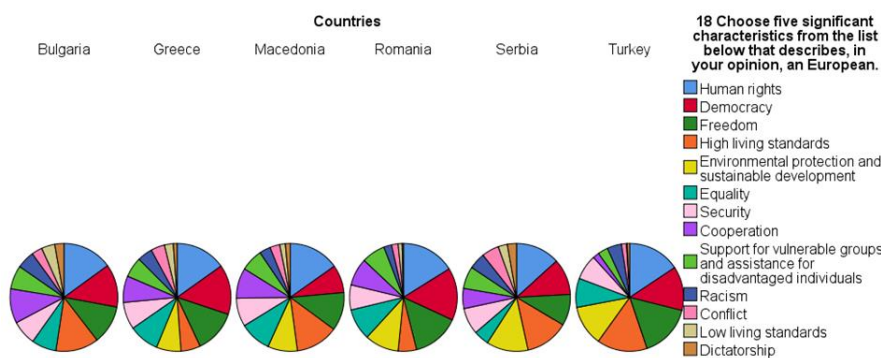
соработка и размена е препознаен како доминантен (Бугарија, Грција, Србија и Турција) или еден од најважните (Романија, Северна Македонија) за воспоставување добри меѓудржавни односи на Балканот во иднина. Придонесот на факторот Зголемување на свеста за меѓусебно почитување и чувство на блискост и заедништво е исто така препознаен како еден од клучните фактори, при што испитаниците од Северна Македонија го сметаат за најважен.

Интеркултурното образование во училиштата исто така е високо оценето од сите групи на испитаници, особено оние од Турција и Романија, како фактор за воспоставување добри

меѓудржавни односи на Балканот во иднина. Сите групи испитаници факторот Показување искреност, емпатија и пријателство со другите балкански народи го препознаваат како еден од многу важните за воспоставување добри меѓудржавни односи на Балканот. Како еден од најважните за идните односи меѓу балканските земји е Факторот Немешање на големите сили кој испитаниците од Србија и Северна Македонија го препознаваат, а исто така во значителна мера се препознава и од страна на испитаниците од Бугарија и Грција. Важноста на факторот Регионално здружување засновано на заеднички потреби и интереси е висок оценет од страна на испитаниците од Турција и Бугарија, додека другите испитаници исто така го гледаат како еден од важните фактори за заедничка иднина. Факторот Посета и подобро запознавање со другите балкански земји е најважен за испитаниците од Романија и Северна Македонија, а после нив доаѓаат и испитаниците од Грција, Бугарија, Србија и Турција

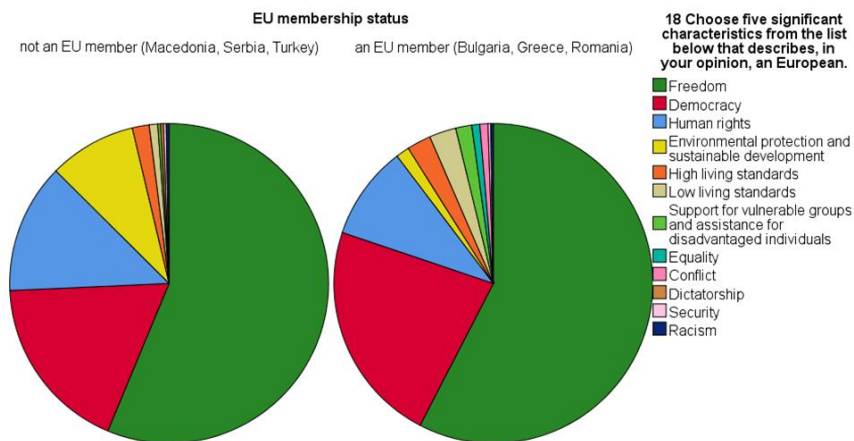
Анализата на добиените податоци за зависната променлива бр. 17 од перспектива на членството во ЕУ (види го графиконот десно) покажува дека шест фактори на заедничка иднина, и тоа - (1) Економска соработка и размена; (2) Зголемување на свеста за меѓусебно почитување и чувство на блискост и заедништво; (3) Културна соработка; (4) Интеркултурно образование во училиштата; (5) Показувањето искреност, емпатија и пријателство со другите балкански народи и (6) посетата и подобро запознавање на другите балкански земји имаат потполно ист ранг на важност за двете групи испитаници. Ова дава одлична основа за развој на заеднички активности насочени кон зајакнување на интеркултурната чувствителност на младите луѓе од вклучените земји, квалитетот на меѓукултурната комуникација итн.

Анализата на добиените податоци за зависната променлива бр. 18 од аспект на државна афилијација покажува дека ориентираноста кон човековите права, демократијата, слободата, високиот стандард на живот и заштита на животната средина најдобро го опишува Европеецот според оценката на речиси сите групи испитаници. Одредени варијации постојат меѓу испитаниците од Романија (тие го ценат концептот на еднаквост пред концептот на стандард на живеење), Грција (тие ги ценат концептите за еднаквост и соработка

пред концептот на животен стандард и заштита на животната средина) и Бугарија (тие го вреднуваат концептот на соработка пред концептот за заштита на животната средина).

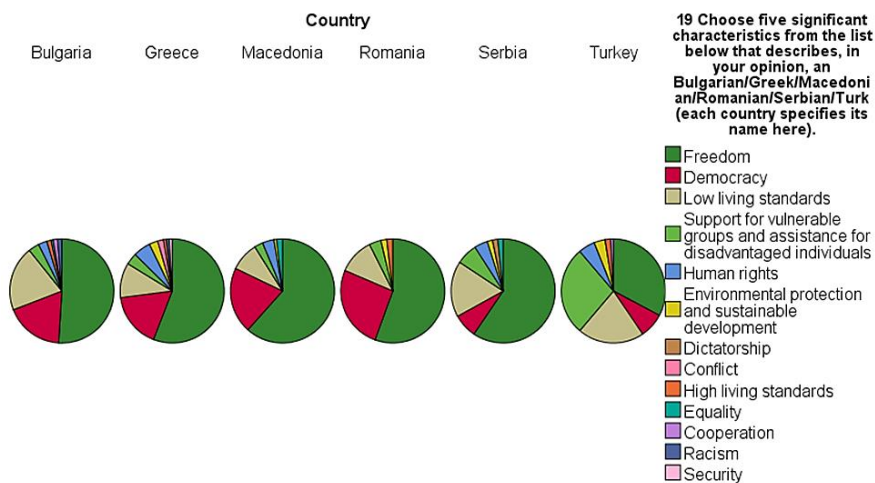
Анализата на добиените податоци за зависната променлива бр. 18 од аспект на членство во

ЕУ (види го графиконот подолу) покажува дека 4 од 5-те избрани карактеристики (слобода, демократија, човекови права и висок стандард на живеење) имаат исто ниво на важност за опишување на Европеецот од двете групи испитаници. Разликата постои само во изборот на петтата карактеристика, каде што

испитаниците од земјите кои не се членки на ЕУ го избрале високиот животен стандард како петта карактеристика, а испитаниците од земјите на ЕУ избрале грижа за социјално ранливите.

Анализата од добиените податоци за зависната променлива бр. 19 од перспектива на припадноста на државата (види го графиконот подолу) покажува дека идеалот на слободата ја сочинува најзначајната национална карактеристика според оценката на секоја група испитаници. Во овој поглед, идеалот за слобода е најсилно нагласен како национална карактеристика кај испитаниците од Србија и Северна Македонија, Грција и Романија, а потоа Бугарија и Турција. Покрај оваа карактеристика, демократијата и нискиот животен стандард претставуваат и избрани национални карактеристики на секоја група испитаници.

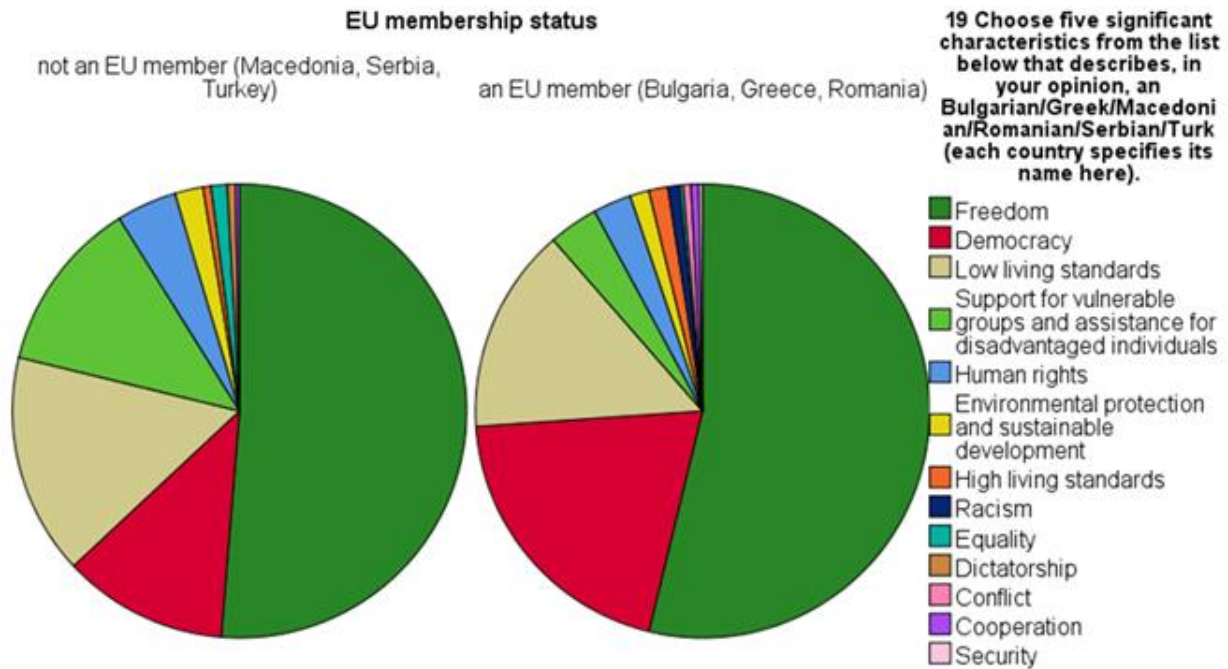

карактеристики. За испитаниците од Турција тоа се грижата за ранливите и човековите права; за испитаниците од Србија – човекови права и заштита на животната средина; за испитаниците од Романија – човекови права и заштита на

животната средина; за испитаниците од Македонија – грижа за ранливите и човековите права; за испитаниците од Грција – грижа за ранливите и човековите права; за испитаниците од Бугарија – грижа за ранливите и човековите права.

Анализата на добиените податоци за зависната променлива бр. 19 од перспектива на членството во ЕУ покажува дека испитаниците од двете групи имаат потполно ист избор на национални карактеристики: (1) слобода; (2) демократија; (3) грижа за ранливите; (4) низок животен стандард; и (5) човекови права. Постојат варијации во акцентот на одредени национални одредници, со напомена дека идеалот на слободата е доминантна карактеристика кај двете групи.

НАОДИ И ПРЕПОРАКИ

Врз основа на анализата на главните проблематични области кои водат до омраза и поделби меѓу земјите-учеснички, како и застапеноста на митологиите кои ги величаат своите и ги омаловажуваат другите, може да се КОНСТАТИРА следново:

1. Училиштето како институција е еден од клучните фактори во процесот на социјализација на младите согласно принципите на постоечката вредносно-нормативна структура на секоја од земјите учеснички. Во зависност од структурата и динамиката на промените во тој поглед, национална рамка се менува како и придонесот на училиштето во овозможувањето на младите да ги согледаат и искусат релевантните културни разлики. Очигледно е дека училиштето, кое функционира во позатворени или поотворени општествени системи, самото станува фактор на „затворање“ или „отворање“ на поединецот кон културните разлики што доаѓаат од околината. Анализата на наставните програми по историја, кои заземаат едно од клучните места во основниот систем на секоја од земјите учеснички, покажува дека заедничко им е тоа што има јасен акцент на концептот на нацијата. Меѓу нив има одредени разлики во однос на нивната позиција за континуумот „етноцентричност-етнорелативност“. Во оваа смисла, може да се констатира дека образованието т.е. училиштето во Република Турција е најблиску до позицијата која може да се окарактеризира како „доминантна- етноцентрична“. Во однос на таа позиција, најоддалечена („најетно-роднинска“) е образованието т.е. училиштето во Република Романија, кое се карактеризира со добра етно-релативна положба на споменатиот континуум. Во таа област се наоѓаат училишта од другите земји учеснички. Најблиска позиција до училиштето во Турција е училиштето во Грција, потоа училиштата во Србија и Северна Македонија, додека училиштето во Бугарија е најблиску до училиштето во Романија.
2. Анализата на податоците добиени во рамките на одржаните работилници со младите покажува дека учесниците на овие настани, во сите национални варијанти, покажале дека имаат јасна национална свест. Тоа го покажаа на повеќе начини, пред сè преку: Вклучување на настани преку кои се гради просторно-временскиот континуум на националната историја; меѓусебно поврзување преку идентификување на истите „ветени места“, истите херои од заедницата. Со начинот на кој го визуелизираа својот поглед на светот тие манифестираа чувство на припадност кон својата нација, завидно познавање на националната историја и култура, познавање на националните карактеристики и ориентација кон национален просперитет. Во исто време тие јасно го разликуваат националниот,

- балканскиот и европскиот идентитет. Поблискиот поглед на визуелизираните претстави на овие идентитети покажува дека „погледот низ националните очила“ е со „највисока диоптрија“ меѓу учесниците на работилницата од Турција. Појавата на кирилицата на Балканот ја поврзуваат и со нивната историска положба во овие региони. Нешто помалку, но сепак повеќе од другите „поглед низ национални очила“ има и кај младите од Грција. „Поглед низ Европските очила“ во однос на историјата нешто повеќе се применува и кај учесниците од Северна Македонија и Србија, а значително повеќе кај учесниците од Бугарија и Романија.
3. Анализата на есејот за историјата „како збир на сè што можеше да се избегне“, покажува дека културните разлики на младите претставуваат еден вид развоен ресурс. Кога станува збор за вредносната позиција на нејзиниот творец, секој есеј на тема „Препиши ја историјата“ во преден план ги става мирот, вистината, правдата, одговорноста, дијалогот, меѓусебното почитување, авторитетот на знаењето и аргументите итн. Посебната вредност на таквата вредносна позиција е тоа што емитира самомотивација за соочување со предизвиците во форма на постоечки ксенофобични предрасуди и стереотипи за соседите. Демонстрирајќи ја ваквата позиција, младите од Србија, Романија и Грција отидоа најдалеку, но ним рамо до рамо им се придружуваат и младите од другите земји-учеснички.
  4. Анализата на резултатите од интервјуата со наставниците од областа на историјата и литературата укажува дека добиените одговори отвораат нови суштински прашања, наместо да укажуваат на решенија за подобрување на интеркултурната чувствителност како начин за потиснување, елиминирање и надминување на ксенофобните предрасуди и стереотипи за соседите. Во основата на сè е неусогласеноста во перцепцијата на наставниците и младите за тоа колку младите читаат, колку знаат за националната и општата историја, колку се заинтересирани да дознаат за минатото. Наставниците сметаат дека младите не се доволно заинтересирани за историјата и за учење историја на научно заснован начин, туку се повеќе информирани преку Интернет, социјалните мрежи и медиумите. Но, младите, всушност, покажаа голем интерес да дознаат што навистина се случувало во историјата, за да сфатат во кое време живеат денес и во која насока треба да се движат напред. Тоа најмногу беше изразено во примерот на Србија, но во помала или поголема мера е присутно и во сите други земји-учеснички. Објективно големата изложеност на младите на влијанието на социјалните медиуми и постоењето на голема одговорност на семејството за развој на интеркултурната чувствителност на младите, во никој случај не треба да се претвори во алиби на училиштата и наставниците за неадекватен придонес за адекватно соочување со младите луѓе со релевантни културни разлики.
  5. Имплементацијата на прашалникот „Јас и Европа“ опфати 718 испитаници од 6 земји - проектни партнери кои опфатија: 149 испитаници од Република Бугарија;

121 испитаник од Република Србија; 116 испитаници од Република Турција; 113 испитаници од Република Северна Македонија; 111 испитаници од Република Грција; 108 испитаници од Република Романија. Во студијата учествувале 427 жени (59,4%), 274 мажи (38,16%) и 15 лица (2,37%) кои не се изјасниле. Од вкупниот број на испитаници, 384 или 53,48% се млади на возраст од 19 до 30 години (студенти), а 334 или 40,68% се млади на возраст од 14 до 18 години (ученици). Испитаниците одговориле на 19 прашања засновани на Бенетовиот развиен модел на интеркултурна чувствителност и тематски развиени во рамките на 19 зависни променливи.

6. Анализата на добиените податоци и толкувањето на резултатите беа спроведени во рамките на 3 аналитичко-интерпретативни сегменти, при што предметот беше третиран според (1) припадноста на испитаникот со земјата, (2) припадноста на испитаникот со ЕУ, и (3) припадноста на испитаникот со земјата и ЕУ. Во текот на истражувањето беа искажани одредени недоследности кои беа оценети дека немаат значително влијание врз природата на добиените резултати.
7. Резултатите од истражувањето кои беа обработени во Поглавје II.1. Интеркултурната чувствителност во однос на припадноста кон земјата укажува на следново:
  - Фазата на негирање се карактеризира со: а) Добра позиција на испитаниците од Романија на „етноцентрично-етнорелативниот“ континуум (EER); б) незадоволителна позиција на сите други групи испитаници за EER; в) Постојење значајна разлика помеѓу најдобрата (Романија) и последно позиционираната група на испитаници (Турција).
  - Фазата на одбрана се карактеризира со: а) Добра позиција на испитаниците од Бугарија, Романија и Турција на EER; б) лоша позиција на испитаниците од Грција, Србија и Северна Македонија на EER; в) Постојење на голема разлика помеѓу најдобрата (Романија) и последно пласираната група на испитаници (Северна Македонија).
  - Фазата на минимизирање се карактеризира со: а) Добра позиција на испитаниците од Романија, Грција и Северна Македонија на EER; б) лоша позиција на испитаниците од Србија, Турција и Бугарија за EER; в) Постојење значајна разлика помеѓу најдобрата (Грција) и последно пласираната група испитаници (Турција).
  - Фазата на прифаќање се карактеризира со: а) добра позиција на испитаниците од Турција, Романија, Бугарија и Грција на EER; б) лошата позиција на испитаниците од Северна Македонија и Србија за EER; в) мала разлика помеѓу најдобрата (Романија, Грција) и последно пласираната група на испитаници (Северна Македонија).
  - Фазата на адаптација се карактеризира со: а) добрата позиција на испитаниците од Романија на EER; б) амбивалентната позиција на сите други групи испитаници за EER.

- Фазата на интеграција се карактеризира со: а) добрата позиција на испитаниците од Романија на ЕЕР; б) лошата позиција на испитаниците од Турција за ЕЕР; в) амбивалентните позиции на Северна Македонија, Бугарија, Србија и Турција за ЕЕР.

8. Резултатите од истражувањето кои беа обработени во Глава III.2- Интеркултурната чувствителност во однос на припадноста кон ЕУ укажува дека групата на испитаници од земјите на ЕУ зазема добра позиција за „етноцентрично-етнорелативниот“ континуум во сите развојни фази на интеркултурната чувствителност, т.е., групата испитаници од земјите кои не се членки на ЕУ зазема лоша позиција на овој континуум.

9. Резултатите од истражувањето кои беа обработени во Поглавје II.3- Интеркултурната чувствителност во однос на припадноста и на земјата и на ЕУ покажува дека:

- Постои висок степен на согласност меѓу сите групи на испитаници (во однос на припадноста кон земјата) околу клучните фактори за воспоставување добри меѓудржавни односи во иднина;
- Постои целосна согласност помеѓу групата испитаници од земјите на ЕУ и групата испитаници од земјите кои не се членки на ЕУ, дури и во однос на проценката на важноста на основните фактори за воспоставување добри меѓудржавни односи во иднина;
- Постои висок степен на согласност меѓу сите групи на испитаници (во однос на припадноста кон земјата) околу тоа што најдобро го опишува европското (ориентација кон човекови права, демократија, слобода, висок животен стандард и заштита на животната средина);
- Постои висок степен на согласност помеѓу групата испитаници од земјите на ЕУ и групата испитаници од земјите кои не се членки на ЕУ во однос на 4 од 5 избрани главни карактеристики на Европеецот (ориентација кон човекови права, демократија, слобода, висок животен стандард) ;
- Постои висок степен на согласност меѓу сите групи на испитаници (во однос на припадноста кон земјата) во однос на 3 од 5 кои ги дефинираат националните карактеристики (слобода, демократија, низок животен стандард);
- Постои целосна согласност помеѓу групата испитаници од земјите на ЕУ и групата испитаници од земјите кои не се членки на ЕУ во однос на сите 5 дефинирачки национални карактеристики (слобода, демократија, грижа за ранливите, низок животен стандард и човекови права).

Врз основа на резултатите од десктоп анализата и десктоп фокус анализата, како и анализата на есеите и резултатите од истражувањето спроведено според прашалникот „Јас и Европа“, како и претходните наоди, со цел да се подобри интеркултурната чувствителност на младите од Бугарија, Турција, Романија, Северна Македонија, Грција и Србија, СЕ ПРЕПОРАЧУВА следново:

I. Кога станува збор за наставните програми по историја, образовните власти во земјите учеснички, како и сите релевантни образовни чинители, треба да имаат на ум дека:

- Негативните слики на балканските соседи во учебниците по историја може да придонесат за тензии и конфликти во регионот, бидејќи ги зајакнуваат стереотипите и ги поттикнуваат националистичките чувства;
- Прекумерното нагласување на етноцентричните содржини во наставните програми по историја и воопшто, создавањето нерамнотежа на „етноцентрично-етнорелативниот“ континуум, ги лишува корисниците од можноста да учат за други важни аспекти на историските процеси, како што се културните и интелектуалните достигнувања итн.
- Прекумерното нагласување на националистичкиот и патриотскиот поглед на историјата може да доведе до чувство на сопствена супериорност во однос на другите култури, како и до исклучување на другите етнички групи.
- Исклучувањето од историската свест на 21 век може да доведе до повторување на историјата во драматични размери.

II. Резултатите од примената на координиран, мултинационален, интерактивен и иновативен пристап во проучувањето на главните проблематични области кои водат кон меѓунационална омраза и поделби укажуваат на потребата од подобра меѓусебна соработка на образовните власти на Балканот, а пред се подобра координација во сите фази од изработката на наставните програми по историја. Успешната интеркултурна интеракција на младите и успешната интеркултурна интеракција на претставниците на образовните власти функционираат според законот за споени судови. И двете подразбираат реципроцитет, процес на меѓусебно збогатување и критичко разгледување на сопствените вредности и норми.

III. Градењето на способноста да се согледаат релевантните културни разлики и развојот на позитивни чувства кон културните разлики кај младите од Бугарија, Србија, Турција, Романија, Грција и Северна Македонија треба да се олесни со сеопфатна и доследна примена на принципите на интеркултуралноста кои вклучуваат:

- отвореност кон другите;
- активно почитување на различностите;
- взаемно разбирање;
- активна толеранција;
- вреднување на другите култури;
- обезбедување еднакви можности и
- борба против дискриминацијата.

IV. Промовирање и развивање на капацитетот на учениците за интеракција и комуникација со светот околу нив треба да се обезбеди со примена на следниве образовни пристапи:

- Градење меѓусебна доверба и почит;
- Искусување на сопствениот идентитет како почетна точка за поттикнување на интеркултурната чувствителност;
- Движење во рамките на различни светогледи;
- Постапување на „другиот“ во центарот на разбирањето;
- Доживување на искуството на постојана промена;
- Сеопфатно вклучување на знаење, емоции и однесување;
- Барање конструктивни елементи и можности кои ни ги отвора конфликтот.

V. Моделот на Бенет за развој на интеркултурна чувствителност треба да биде клучната поддршка за разгледување на образовните интервенции кои не прават чувствителни на идејата дека луѓето природно развиле различни начини на живот, обичаи и погледи на светот и дека оваа разновидност на човечкиот живот не збогатува. Врз таа основа, интеркултурното образование треба да има за цел да промовира и развива:

- подобро разбирање на културите во современото општество
- зголемена способност за комуникација помеѓу луѓе од различни култури
- многу пофлексибилен однос кон културните разлики во општеството
- поголема подготвеност на луѓето активно да се вклучат во социјална интеракција со луѓе од друго културно потекло, како и препознавање на основните карактеристики на човековата природа како нешто заедничко.

VI.

Интеркултурната образовна интервенција заснована на резултатите од ова истражување треба да обезбеди промени што се случуваат кога се развиваат низ секој чекор од моделот на Бенет, имено:

(1) Од негирање до одбрана: едно лице станува свесно за разликите меѓу културите.

(2) Од одбрана до минимизирање: негативните проценки се потиснуваат, а лицето се запознава со сличностите меѓу културите.

(3) Од минимизирање до прифаќање: лицето ја сфаќа важноста на меѓукултурните разлики.

(4) Од прифаќање до адаптација: започнува потрагата и истражувањето на друга култура

(5) Од адаптација до интеграција: лицето развива емпатија за друга култура.

VII. Изборот, создавањето и адаптацијата на методите со кои се постигнува мотивацијата на корисникот да забележува, разбира, цени и прифаќа културни разлики и изразува желба за постигнување позитивни резултати во меѓукултурните односи треба да произлезе од потпирањето на релевантно теоретско и методолошко знаење, примери за добро практиката

и наодите од ова истражување. Со вкрстување на овие елементи од перспектива на развој на интеркултурна чувствителност, неопходно е да се создаде едукативна интервенција која ги содржи следните елементи:

1) Негирање на разликите

- Општа почетна позиција - Учесникот во образованието е убеден дека може да биде успешен во секоја култура без никаква адаптација.
- Почетни позиции на учесници: Романија - развојно движење; Турција, Грција, Бугарија, Србија и Северна Македонија - развоен потенцијал;
- Цел на едукативната интервенција - Зголемување на интересот за културните разлики и свеста за постоењето на културните разлики.
- Како? Предавања по историја. Запознавање со производите на материјалната култура: музика, танц, обичаи, јадења, традиционални носии, накит итн. Книги и филмови кои прикажуваат други култури. Дела на автори од различни култури. Обезбедете им на учесниците информации специфични за културата што ќе предизвикаат љубопитност за друга култура.

2) Одбрана на разликите

- Општа почетна позиција – Зошто овие луѓе не го зборуваат мојот јазик? Овие луѓе би можеле да научат од нас!
- Почетни позиции на учесниците - Бугарија, Романија и Турција - развојно движење; Србија, Северна Македонија и Грција – развоен потенцијал.
- Цел на едукативната интервенција - Надминете ја поларизацијата на „ние-тие“ при набљудување на разликите.
- Како? Забележување сличности меѓу културите и заеднички карактеристики на културите; Забележување сличности меѓу поединци од сопствената култура и поединци од други култури; Истакнување на особини кои се позитивно конотирани во сите култури; Согледување разлики меѓу поединците од сопствената култура; Градење групна кохезија; Кооперативно учење.

3) Минимизирање на разликите

- Општа почетна позиција - Без разлика на културата, луѓето се мотивирани од истите работи. Сите ние се раѓаме, живееме и умираме.
- Почетни позиции на учесниците: Романија, Грција и Северна Македонија – Развојно движење; Србија, Бугарија и Турција – Развоен потенцијал.
- Цел на образовната интервенција – Формирање рамка за забележување и разгледување на културните разлики (Разгледување на сопствените норми, вредности и основни претпоставки во поширок контекст; Сфаќање дека нормите и вредностите не се универзални, туку варираат од култура до култура)

- Како? Сфаќање дека свесноста за културните разлики има практично значење за интеркултурната комуникација (на пример, запознавање модели кои ги објаснуваат културните разлики). Учесниците треба да развијат културна самосвест и да ги искусат разликите. Подобрување на вештините за слушање, отворен ум и работа на способноста прецизно да ги согледате другите.

4) Прифаќање на разликите

- Општа почетна позиција – Колку поразлични сме, толку подобро! Би било досадно да бевме сите исти.
- Почетни позиции на учесниците: Турција, Романија, Бугарија и Грција – развојно движење; Србија и Северна Македонија – развоен потенцијал.
- Цели на образовната интервенција - зголемување на сложеноста на категориите што се користат за анализа на разликите; Развијте ја способноста за промена на референтната рамка; Поттикнување на емпатија и децентрализација (поместување од центарот).
- Како? Искуствено учење; Играње улоги; Симулации. Учесниците треба да стекнат знаење специфично за културата. Учесниците мора да ги почитуваат туѓите вредности и верувања и да одржуваат толеранција кон двосмисленоста.
- Предизвик: Разберете го контекстот и значењето на одредени културни практики во други земји додека ги задржувате стандардите на сопствената култура (женски права).

5) Адаптација кон разликите

- Општа почетна позиција – Почнувам да се чувствувам како припадник на оваа култура!
- Почетни позиции на учесници: Романија - развојно движење; Бугарија, Грција, Турција, Србија и Северна Македонија - развоен потенцијал.
- Цел на образовната интервенција – Да се живее во „туѓа кожа“.
- Како? Разговори со партнери од други култури. Мултикултурни групни дискусии. Учесниците мора да бидат способни да искусат емпатија кон другите култури. Учесниците треба да ги совладаат вештините за преземање и решавање проблеми. На учесниците им е потребна флексибилност во однос на другите култури.

6) Интеграција на разлики

- Општа почетна позиција – Секаде е дома, ако знаете доволно за тоа како функционираат работите таму. Најудобно се чувствувам кога ги премостувам разликите меѓу културите што ги познавам.
- Почетни позиции на учесници: Романија - развојно движење; Турција, Бугарија,

Грција, Србија и Северна Македонија - Развоен потенцијал.

- Цел на образовната интервенција – навигација низ различни културни рамки.
- Како? Запознавање со различни етички системи. Конструирање на етички систем кој ќе ги води сопствените избори и постапки.
- Предизвик: Навигирајте низ различни културни рамки врз основа на добро заснован етички систем.

VIII. Искористување на огромниот развоен потенцијал за развој на интеркултурна образовна интервенција, т.е. промовирање на интеркултурна чувствителност, која лежи во високиот степен на согласување меѓу младите од Бугарија, Турција, Грција, Романија, Србија и Северна Македонија во однос на клучните вредносни ориентации и национални карактеристики.